

PRILOG ZA BIOGRAFIJU BOŽIDARA MAGOVCA

Petar Strčić

Među najznačajnije grupe vrela i onih materijala koji se – nerijetko – uz njih nalaze spadaju i rukopisne ostavštine pojedinaca, često veoma poznatih sudionika ili kreatora povijesnih zbivanja. Ponekad je riječ o gotovo anonimnim ličnostima, čak i za užu znanstvenu javnost, te zapravo ostaju zabilježene u povjesnici upravo i samo zbog svojih rukopisnih ostavština; u tim pak materijalima – što je možda zanimljivo za širu kulturnu javnost – često ne mora ni biti rukopisa nosilaca imena ostavštine.

U Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu danas je pohranjeno i čuva se više desetaka rukopisnih ostavština – osobnih arhivskih fondova, među kojima i one koje su nastale djelatnošću i trudom niza znamenitih javnih radnika; ovom prigodom spominjemo samo nekoliko osobito poznatih takvih cjelina – onu biskupa dr. Josipa Jurja Strossmayera, osnivača HAZU, potom prvoga predsjednika Akademije, povjesničara, političara i kanonika dr. Franje Račkoga, zatim Ferde Šišića, Mirka Bogovića, Josipa Jelačića, Eugena Kvaternika, Frana Kurelca, Petra Preradovića, Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Koste Vojnovića, Ognjestava Utješenovića, Spiridiona Brusine, Matka Laginje, itd., dakle, redom veoma istaknutih sudionika i kreatora znanstvenih, kulturnih, gospodarskih, prosvjetnih, političkih i drugih zbivanja¹. Sve su te ostavštine u posjed Arhiva HAZU došle uglavnom donacijom, odnosno legatom.

U naše dane ovaj veoma bogat i jedan od najznačajnijih arhiva za proučavanje života u prošlosti hrvatskog naroda, ali i pripadnika niza drugih naroda, obogaćen je novom dragocjenom arhivskom i drugom povijesnom cjelinom. Što je još značajnije – ta se građa vremenski odnosi na suvremeno doba, uglavnom na razdoblje od 20-ih do 50-ih godina našega vijeka, dakle na izuzetno burno i događajima veoma živo doba u povijesti Hrvata i drugih naroda; to vrijeme ističemo i zato što Arhiv HAZU, nažalost, posjeduje relativno malo vrela iz našega stoljeća, pa je taj materijal utoliko dragocjeniji. A radi se ipak samo o dijelu rukopisne ostavštine Božidara Magovca, koja je u obitelji Magovac ostala sačuvana do danas i 1991. god. poklonjena Arhivu HAZU², pa se ovaj biografski nacrt uglavnom i temelji na njenim izvornim materijalima.³

¹ Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ. SR Hrvatska. Beograd 1984, str. 428 – 429.

² Dne 9. travnja 1991. godine ovaj je dio rukopisne ostavštine Božidara Magovca Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (dalje: ROBM) predao Magovčev sin Nadan Magovac. (Petar Strčić, Poklon obitelji Magovac Arhivu HAZU, Vijesti HAZU, XII. 27, Zagreb 1991, str. 33)

³ Podloga za ovaj članak je referat koji sam pročitao na znanstvenom skupu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 3. ožujka 1992. godine.

1.

Najprije – ukratko – tko je nosilac imena ove značajne a donedavno sasvim nepoznate rukopisne ostavštine? To se pitanje s pravom postavlja⁴ osobito za naraštaje odrasle i izrasle u razdoblju poslije II. svjetskoga rata, iako, naravno, profesionalni povjesničari dosta znaju o njemu, posebno o njegovu djelovanju u 1943. i 1944. godini.

Ukratko: Božidar Magovac bio je jedan od značajnijih hrvatskih političara, publicista i novinara, ali se proteklih četrdesetak godina o njemu uglavnom malo pisalo i govorilo, vezano samo uz njegovu djelatnost tokom NOB-a, u 1943. i 1944. godini⁵. Nije ga se mimoilazilo, posebno kad je bilo u pitanju objavljivanje vrela.⁶ No, npr., nije se znalo ni otkud je,⁷ ni što je po profesiji⁸, čak ni kada niti gdje je umro⁹; nisu se znali ni neki bitniji elementi iz njegova političkog djelovanja (npr., kada se razišao s NOP-om)¹⁰; čak ga se stavljalo u takav politički kontekst kao da je 1943 – 44. god. mogao biti Hebrangov pijun¹¹. Nerijetko ga se spominjalo samo usput¹², pa i tada – u

⁴ O B. Magovcu ima natuknica u Leksikonu Minerva. Praktični priručnik za modernog čovjeka. Zagreb 1936, str. 839; međutim o Magovcu nema natuknice npr., u Enciklopediji Jugoslavije, sv. 5, Zagreb 1972. u Enciklopediji hrvatske povijesti i kulture, Zagreb 1980, ni u Leksikonu Narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941 – 1945, sv. 2, Beograd-Ljubljana 1980. U ovoj zadnjoj ediciji, u natuknici "Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOKJ)", sv. 2, str. 681, Magovac je naveden u Odluci Predsjedništva AVNOJ-a iz 1943. godine, koja se citira. U prethodnoj leksikonskoj publikaciji vjerojatno se misli i na Magovca – ali ga se ne spominje – kada se kaže ovako, govoreći o HSS-u u razdoblju od jeseni 1942. god. dalje: "(...) napori KPH usudili su značajnim uspjehom u privlačenju pojedinih uglednijih pristasa stranke, a rezultat toga bilo je osnivanje Izvršnog odbora HSS-a na oslobođenom teritoriju, u jesen 1943, kao dijela Jedinственe narodnooslobodilačke fronte u Hrvatskoj" (Ivan Jelić – Hrvoje Matković, "Radić Stjepan – Hrvatska seljačka stranka", Enciklopedija Hrvatske, n. dj., str. 525).

⁵ Usp. lit. u sljedećim bilješkama.

⁶ Usp., npr., Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (dalje: ZAVNOH, sv. 1, Zbornik dokumenata 1943, Zagreb 1964, str. 153, 235, 236, 265, 272, 389, 423, 436, 437, 440, 463, 473, 478, 482, 544, 642, 646; sv. 2, Zbornik dokumenata 1944 (Od 1. siječnja do 9. svibnja), 1970, str. 240, 242, 370, 546, 548, 575, 589, 598, 600, 656, 673; sv. 3, Zbornik dokumenata 1944 (Od 10. svibnja do 31. prosinca), 1975, str. 23, 100; Branko Petranović – Momčilo Zečević, Jugoslavija 1918 – 1988. Tematska zbirka dokumenata. Drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd 1988, str. 628, 660. Isto tako je ime B. Magovca navedeno i u izdanjima koja donose faktografiju na temelju vrela, npr. Zorica Stipetić-Benčić, Sastav ZAVNOH-a, vijećnici ZAVNOH-a i vijećnici AVNOJ-a iz Hrvatske, Putovi revolucije, I, 1 – 2, Zagreb 1963, str. 184, 194, 204; Slobodan Nešović, Svet o nama 1941 – 1945, Beograd 1983, sv. 2, str. 208, 396, sv. 3, 239, 270. Usp. knjige s gradom i u sljedećim bilješkama (npr. bilj. 36, 38).

⁷ Z. Stipetić-Benčić, Sastav ZAVNOH-a, n. dj., str. 204, navodi da je "iz Zagreba (profesor iz Karlovca)".

⁸ Isto. – Pisalo se, npr., i da je "novinar iz Karlovca" (ZAVNOH 1, n. dj., str. 666).

⁹ Josip Broz Tito, Sabrana djela, t. 16, 1. juli – 30. septembar 1943, Beograd 1983, priredio Mehmedalija Bojić, str. 352, spominje: "Umrlo na izdržavanju kazne". Isto navodi u istome nizu, t. 21, 1 – 31. juli 1944, priredio Dimitrije Brajušković, 1985, str. 389.

¹⁰ Tako se kaže: "Poslije rata odstupio od saradnje s narodnofrontovskom politikom" (J. Broz Tito, n. dj., t. 17, 1. oktobar – 30. novembar 1943, priredio Mehmedalija Bojić, Beograd 1983, str. 439; isto izd., t. 19, 1. februar – 15. april 1944, priredio Dimitrije Brajušković, Beograd 1984, str. 392; isto izd., t. 20, 16. april – 30. juni 1944, priredio D. Brajušković, 1984, str. 370).

¹¹ Vladimir Bakarić, Uspon i pad Hrvatske seljačke stranke, Vjesnik, Zagreb, 9. 8. 1981, str. 5. Razgovor sa suradnicima beogradskog Instituta za suvremenu historiju 8. ožujka 1979. god. u Beogradu.

publicistici i dijelu historiografije – samo u negativnome političkom kontekstu ili obzoru u odnosu prema NOB-u¹³. No, zanimljivo je da se Magovac isto tako samo sporadično spominje i u emigrantskom hrvatskom tisku¹⁴. U ozbiljnoj historiografskoj produkciji, naravno, pojavljuju se kratke ali cjelovite ocjene Magovčeva udjela u NOB-u¹⁵, no ne za razdoblje života do 1943. i poslije 1944. godine¹⁶. Nije spomenut u tri službene sinteze KPJ i KPH¹⁷, ali u trećoj jest, i to kao potpredsjednik NKOJ-a¹⁸. Tek s pojavom spomenutoga dijela rukopisne ostavštine u Arhivu HAZU 1991. god. oživljava podrobniji interes za život i djelo Božidara Magovca, a osobit inicijalni žig daje sama Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti koja je 1992. god. organizirala

¹² Mile Konjević, O političkim previranjima u redovima pristaša Hrvatske seljačke stranke 1943. god. na području sjeverozapadne Hrvatske. U: Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji, Varaždin 1976, str. 250, 277 – 279.

¹³ Vladimir Bakarić, Uspomina, n. dj., u bilj. 11, i Politički izvještaj CK KPJ. U: Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske 21 – 25. XI. 1948, Zagreb 1949; Ivan Ribar, Uspomene iz narodnooslobodilačke borbe, Beograd 1961, str. 132 – 133; Jakov Blažević, Tražio sam crvenu nit, Zagreb 1976; Nikola Rubčić, O Drugom zasjedanju ZAVNOH-a. U: Spomenica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u čast dvadeset i pete godišnjice ZAVNOH-a, Zagreb 1969, str. 135 – 138; Slobodan Žarić, Osnivanje JNOF-a u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U: Sjeverozapadna Hrvatska, n. dj., str. 250, i JNOF Hrvatske i njegovo značenje u završnom periodu rata. U: Narodnooslobodilački rat i njegovo značenje u završnom periodu Drugog svjetskog rata, Beograd 1978, str. 335; Milica Bodrožić, O nekim pitanjima politike Hrvatske seljačke stranke prema narodnooslobodilačkom pokretu u Hrvatskoj 1943. godine, Časopis za suvremenu povijest, V, 1. Zagreb 1973, str. 44 – 46 i 57 – 59; Frane Frolo, Napredne snage HSS u NOP-u. U: Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1944. godine. Simpozij u povodu 30. obljetnice III. zasjedanja ZAVNOH-a, Zagreb 1976, str. 282 – 283.

¹⁴ Dinko Šuljak, Tražio sam Radićevu Hrvatsku, Barcelona-München, 1988, str. 126, 135 – 138, 140 – 145, 178, 184, 204, 218, 304, 347, 361 – 364, 366 – 369, 373, 376, 387. Štoviše, Vlatko ga Maček uopće ne spominje, Memoari, priredio Boris Urlić, Zagreb 1992.

¹⁵ Dragovan Šepić, Vlada Ivana Šubašića, Zagreb 1983; Ljubo Boban, Položaj i držanje građanskih stranaka u Hrvatskoj 1944. U: Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1944. godine. Simpozij u povodu 30. obljetnice III. zasjedanja ZAVNOH-a, Zagreb 1976; Britanija, Hrvatska i Hrvatska seljačka stranka 1939 – 1945, Časopis za suvremenu povijest, X, 3, Zagreb 1978. Iz britanske politike prema Hrvatskoj seljačkoj stranci potkraj 1943. i početkom 1944. godine. Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, sv. 10, Zagreb 1980; Kontroverzice iz povijesti Jugoslavije. Dokumenti i polemike o temama iz novije povijesti Jugoslavije, Zagreb 1987; Fikreta Jelić-Butić, Hrvatska seljačka stranka, Zagreb, 1983, na više mjesta, posebno str. 215 i dalje, a usp. i druge bilj. u ovome članku gdje se pozivamo na ovo djelo; Ivan Jelić, Hrvatska u ratu i revoluciji 1941 – 1945, Zagreb 1978, str. 225 – 227, Komunisti i revolucija. Studije iz povijesti komunističkog pokreta i revolucije u Hrvatskoj, Zagreb 1977, i O nekim političkim značajkama narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj 1944. godine. U: Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj. 1944. godine, n. dj., str. 150 – 152; Dragutin Šćukanec, Osnivanje i rad ZAVNOH-a 1943, Putovi revolucije, I, 1 – 2, Zagreb 1963, str. 70 – 71, 73, 77; Mile Konjević, Odnos Izvršnog odbora Hrvatske (republikanske) stranke prema JNOF (NF) 1944 – 1945. U: Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji u završnoj etapi Drugog svjetskog rata, Beograd 1978, i Formiranje i rad Izvršnog odbora Hrvatske (republikanske) seljačke stranke na oslobođenom teritoriju 1943 – 1945, Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje, sv. 12, Slavonski Brod 1975; M. Bodrožić, O nekim pitanjima, n. dj. u bilj. 13.

¹⁶ Dosada nismo naišli na stručan ili publicistički članak.

¹⁷ Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1963; Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj, Zagreb 1969; Pero Morača, – Dušan Bilandžić – Stanislav Stojanović, Istorijski pregled Saveza komunista Jugoslavije. Kratak pregled (Drugo izdanje), Beograd 1977.

¹⁸ Povijest Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1985, str. 273.

čak i znanstveni skup¹⁹ o toj – nema sumnje – zanimljivoj povijesnoj ličnosti²⁰; potom je Hrvatska televizija Zagreb prikazala duži dokumentarni film²¹, pojavili su se i prvi novinski, opširniji prikaz života i djela Božidara Magovca i prva izložba, a jedna ulica u Zagrebu imenovana je njegovim imenom²².

2.

Evo, najprije, nekoliko sažetih životopisnih podataka. Božidar Magovac rođen je 13. listopada 1908. god. u Zagrebu. Sin je Marije rođ. Sobote, te Jovana Magovca²³, koji je bio kotarski predstojnik; bio je iz poljoprivredne obitelji, u Magovcima, kršten je u Badovincima, tadašnji jaskanski kotar, a općina sošićka²⁴. Magovci su iz stare žumberačke grko-katoličke obitelji, o čijoj je povijesti Božidar Magovac prikupljao podatke²⁵. Božidar Magovac oženio se 1928. godine, a vjenčani kum bio mu je sam dr. Vlatko Maček²⁶ – što već samo po sebi dovoljno govori o tadašnjem Magovcu; imao je tri kćerke i dva sina (od kojih je stariji preminuo poslije rođenja).²⁷ Preminuo je u Zagrebu, 24. siječnja 1955. godine, relativno mlad, u 47. godini života²⁸.

Osnovnu školu polazio je u Petrinji i Dianešu, gimnaziju u Karlovcu, a neko je vrijeme studirao na ekSPORTnoj akademiji i na Filozofskom fakultetu u Zagrebu²⁹.

¹⁹ Znanstveni je skup 3. ožujka 1992. god. organizirala u palači HAZU u Zagrebu; priopćenja su imali osobno predsjednik HAZU Ivan Supek, akademik Ljubo Boban i Petar Strčić (Tihana Mršić. Znanstveni kolokvij o Božidaru Magovcu u HAZU, Vjesnik HAZU, I, 7 – 8, Zagreb 1992, str. 58 – 59).

²⁰ Koliko mi je poznato – dnevni tisak i drugi mediji nisu ništa zabilježili, što je, ipak, iznenađujuće.

²¹ U emisiji "Prošlost u sadašnjosti", režiser Vladimir Fučijaš, 27. lipnja 1992. godine, na poticaj i prijedlog P. Strčića. U emisiji su svojim prilozima sudjelovali I. Supek, Lj. Boban, N. Magovac i P. Strčić; dat je i obilniji ilustrativan materijal.

²² Alfons Šoljan, Božidar Magovac. Život i djelo. Fejton je – u nizu nastavaka – započeo izlaziti u Večernjem listu, XXXVI, 10393, Zagreb, 27. 7. 1992. str. 29. – Ipak je zanimljivo da nema više novinskih osvrtā; do sada su nam poznata samo dva osvrtā: Marko Orešković, Magovac i Titova slika, Vjesnik, LIII, 16144, Zagreb, 1. 9. 1991, str. 2; Ante Zelić, Tumač radićevske baštine. Božidar Magovac razmišljao je slobodno i originalno ostajući trajno u sukobu sa centralističkim snagama HSS-a. Novi Vjesnik, XIII, 16138, Zagreb, 26. 8. 1991, str. 12. O izložbi i ulici usp. M. Z., Tko je bio Božidar Magovac? Vjesnik, XIV, 16348, Zagreb, 30. 3. 1993, str. 21.

²³ ROBM, X, fsc. 6, krsni list, izvadak, Zagreb, 12. 6. 1946.

²⁴ ROBM, krsni list, izvadak, 1. 7. 1890.

²⁵ ROBM, VI, Lit, 16 – 17 i dalje.

²⁶ Bilješka je objavljena i u listu "Narodni Val" (ROBM). – Kumstvo i politička suradnja, međutim, nisu bili dovoljnim razlogom da se Magovac snažnije i šire istakne u Mačekovu političkom krugu pa se stoga, vjerojatno, i ne spominje u knjigama Ljube Bobana, Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928/1941. Iz povijesti hrvatske politike, sv. 1 – 2, Zagreb 1974, sudeći prema "Kazalu imena". Vjerojatno iz sasvim drugih razloga ne spominje ga u svojim objavljenim uspomena ni sam Vlatko Maček (v. bilj. 14).

²⁷ Supruga mu je bila Ljubica Nada rođ. Šarinić, a preminula je 1979. god. u Zagrebu; kćerke su mu Marija (Begović), Feodora (Marković) i dr. Milica (Magovac-Švarc); sinovi su Milivoj, preminuo poslije rođenja, i Nadan Magovac. Usp. ROBM, VI, Lit. i dr.

²⁸ ROBM, osmrtnica.

²⁹ ROBM, na v. mj.

Životni put ga je tjerao na česte promjene mjesta boravka, te se od Zagreba, Petrinje (1914), Senja (1918), Karlovca (1927), Zemuna (1929 - 30) i Zagreba (1927 - 41), preko Koprivnice (1941), Vrpolja (1942), Hlebina (1943) i Zagreba, potom desetak naselja u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Italiji (1943 - 45), do povratka i boravka u Zagrebu (1945 - 47), zatočeništva u Staroj Gradiški (1947 - 53) i opet u Zagrebu, do smrti (1953 - 55), pruža zemljopisni put Božidara Magovca³⁰.

Sâm je u bilješki pod naslovom "Zasluzbe" zapisao da je započeo zaradivati u Karlovcu, u gimnazijskim danima, dajući instrukcije iz crtanja, a zatim je bio član redakcije lista "Dom" (1927 - 29), istodobno i "Narodnog Vala" (1928 - 29). God. 1930. kraće je vrijeme bio zaposlen u poduzeću "Alko Email". Potom je član uredništva "Jutarnjeg Lista" (1933 - 36), a istodobno i tajnik "Seljačke Sloge"³¹, pa opet član redakcije "Jutarnjeg Lista" (1937 - 39); istodobno je i suurednik "Sabranih djela" A. Radića³², a potom je urednik "Seljačkog Doma" (1939 - 41); istodobno je i član glavnog uredništva "Hrvatske Enciklopedije", što ostaje i u periodu 1941 - 43. godine. U "zaslužbe", tj. u period zaposlenja stavlja i sudjelovanje u NOB-u od 31. svibnja 1943. do 31. svibnja 1945. godine, a u okviru toga doba - u toj autobiografskoj zabilježbi - posebno označuje svoj položaj potpredsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) od 29. rujna 1943. do 22. kolovoza 1944. godine³³. Od kraja 1945. do proljeća 1947. god. upravitelj je Gradske knjižnice u Zagrebu³⁴. Od studenoga 1953. god. dalje bio je povremeni suradnik zagrebačkoga "Filmskog vjesnika".³⁵

Izvan spomenutih "zaslužbi" - kako je Magovac sam označio dio svojih poslova i obveza - treba reći da je god. 1943 - 44. bio i sudionik II. zasjedanja i vijećnik AV-NOJ-a u Jajcu³⁶, te prvi diskutant nakon Titova referata³⁷ i član njegova Predsjed-

³⁰ ROBM, VI. Lit, 24 - 36, 54.

³¹ Usp. i Seljačku Slogu, II, 1. 1. 1937, str. 20.

³² ROBM, VI. Lit, Prilog 1, 104; S. K. Sabrana djela Antuna Radića, Književnik, XII, 9, Zagreb 1939, str. 292 - 395; usp. i Obzor, 29. 8. 1939, str. 1, Glas naroda, 4. 11. 1939, str. 5, Jutarnji list, 8. 10. 1939, str. 20, Jutro, 23. 8. 1939, str. 7.

³³ "Zasluzbe", ROBM, VI. Lit 98.

³⁴ ROBM, VI. Lit 98; IX, fsc. 3.

³⁵ ROBM, IX. - Na stranicama "Filmskoga vjesnika" nije zabilježeno Magovčevo ime. (Zahvaljujemo na provjeri o uredniku, autoru, itd., prof. Jasni Stanković, arhivistici Kinoteke Hrvatske pri Arhivu Hrvatske). Međutim, sin Božidara Magovca - Nadan Magovac, u ožujku 1993. god. potvrdio mi je očevu suradnju na stranicama toga glasila, i to kao prevodioca, pod tuđim imenom; pomoć su pri tome pružili dr. Marijan Hanzeković i dr. Vrbanić. (Zahvaljujem na obavijesti g. N. Magovcu).

³⁶ Leon Geršković, Dokumenti o razvoju narodne vlasti. Priručnik za izučavanje istorije narodne vlasti na fakultetima, školama i kursevima. Beograd 1948, str. 259; Leon Geršković-Ildimir Sitković, Dokumenti o razvoju narodne vlasti, Sv. 1, Izabrani dokumenti 1941 - 1943. Priručnik za izučavanje narodne vlasti na fakultetima, školama i seminarima, Zagreb 1983, str. 254; Prvo i drugo zasjedanje Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije. (26 i 27 novembra 1942; 29 i 30 novembra 1943). Po stenografskim beleškama i drugim izvorima. Beograd 1953, str. 179, isto, 1983, str. 379, 429; Od AVNOJ-a do delegatske Skupštine. Većnici. Poslanici. Delegati. Dokumenta. Priredili Branislav Ilić, Ljubinka Šuković, Ljiljana Janjetović. Beograd 1984, str. 39. Prema Vladimiru Bakariću, Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija, Zagreb 1974, str. 323 - 324. Magovac je u ta i druga tijela NOP-a ušao u skladu s planom KPH.

³⁷ Prvo, n. dj., 1953, str. 190 - 191.

ništva³⁸; sudjelovao je i na njegovoj prvoj sjednici 30. studenoga 1943. godine³⁹. Uz E. Kardelja i V. Ribnikara bio je potpredsjednik NKOJ-a⁴⁰. Bio je neformalni rukovodilac⁴¹, pa potpredsjednik (četvrti u grupi) Izvršnog odbora HSS-a u NOP-u⁴²; bio je i potpredsjednik Izvršnog odbora ZAVNOH-a⁴³ i član njegova tajništva⁴⁴. Od osnivanja 18. svibnja 1944. god. bio je član Izvršnog odbora JNOF-a Hrvatske⁴⁵. Na III. zasjedanju ZAVNOH-a član je njegova Predsjedništva⁴⁶. Bio je, npr., i član "Sazivačkog odbora" Prvoga kongresa kulturnih radnika Hrvatske u NOP-u (god. 1944)⁴⁷.

³⁸ L. Geršković, Dokumenti, n. dj., str. 259; L. Geršković-H. Sirotković, Dokumenti, n. dj., str. 254; Prvo, n. dj., str. 31; Od AVNOJ-a, n. dj. str. 42; Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, u: Dokumenti historije komunističke partije Hrvatske, knj. III, sv. 1, "Naprijed" 1943, Zagreb 1951, str. 476; Drugo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Izdanje AVNOJ-a, 1943, str. 51.

³⁹ Od AVNOJ-a, n. dj., str. 68.

⁴⁰ Odluke II. zasjedanja AVNOJ-a, Naprijed, I, 32, organ KP Hrvatske, 8. 12. 1943, u: Dokumenti, n. dj. u bilj. 38, str. 455; L. Geršković, Dokumenti, n. dj., str. 261; L. Geršković-H. Sirotković, Dokumenti, n. dj., str. 203; Prvo, n. dj., str. 300; Od AVNOJ-a, n. dj., str. 43, 61; Branko Petranović, Istorija Jugoslavije 1918 – 1988, Beograd 1990, str. 329; Branko Petranović-Momčilo Zečević, Jugoslovenski federalizam. Ideje i stvarnost. Tematska zbirka dokumenata. Prvi tom 1914 – 1943, Beograd 1987, str. 791. Između ostalog, Magovčevo ime je navedeno 30. 11. 1943. god. u brzojavu kojim je CK KPJ poslao obavijest o održanom II. zasjedanju AVNOJ-a (Vladimir Dedićer, Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju, Beograd 1953, str. 356). O Magovčevu sudjelovanju u NKOJ-u bilo je već ranije odlučeno, na sjednici Politburoa CK KPJ 16 – 18. listopada 1943. god. u Jajcu. (Mehmedalija Bojić, Pripreme vrhovnog rukovodstva NOB za Drugo zasjedanje AVNOJ-a u svjetlosti dokumenata Centralnog komiteta KPJ i drugih arhivskih izvora. U: AVNOJ i suvremenost. Naučni skup "odluke AVNOJ-a – trajna osnova nacionalne ravnopravnosti, bratstva i jedinstva, socijalističkog samoupravnog zajedništva, razvoja i napretka naroda i narodnosti Jugoslavije, Sarajevo, 16, 17. i 18. listopada 1983, Sarajevo 1984, str. 95); odmah nakon sljedeće sjednice istoga tijela od 5. 11. Tito je poslao brzojav dr. Ivanu Ribaru i drugim članovima Izvršnog odbora AVNOJ-a u Hrvatsku i Sloveniju, te centralnim komitetima KP Slovenije i Hrvatske, kao i pokrajinskim komitetima (isto, str. 99). Bio je to brzojav Vrhovnog štaba NOV i POJ iz Jajca, koji je primio i Glavni štab NOV i PO Hrvatske (Josip Broz Tito, Sabrana djela, t. 17, 1. oktobar – 30. novembar 1943. n. dj., str. 187); na to je Andrija Hebrang dao suglasnost već sljedećega dana, i to u ime ZAVNOH-a, Glavnog štaba NOV i POH, te CK KPH (isto, str. 352, bilj. 458).

⁴¹ "Iako nije imao svog predsjednika, Magovac se na neki način smatrao nosiocem te funkcije, što je, zapravo od početka i sam davao od znanja" (F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 233).

⁴² Sabor u Topuskom. Treće zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske 8. – 9. svibnja 1943, Zagreb, 1945, str. 58; ZAVNOH 1944, n. dj., str. 548; F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 373.

⁴³ Izabran je kao član Izvršnog odbora HSS-a i urednik "Slobodnog Doma", i to na Plenumu ZAVNOH-a u Plaškom, 13. 10. 1943. godine (Narodne novine, I, 1. 3. 8. 1943).

⁴⁴ ZAVNOH 1943, n. dj., str. 472 – 473; Zlatan Sremec, 25-godišnjica osnivanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH). U: Spomenica u čast dvadeset i pete godišnjice ZAVNOH-a, Zagreb, 1969, str. 163.

⁴⁵ ROBM, VI. Lit, 32. – Vjesnik Jedinствene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske 1941 – 1942. Izbor. Sv. 2, Zagreb 1970, str. 141; usp. i Mihael Sobolevski, Prilog pitanju organizacionog razvitka JNOF Hrvatske 1944 – 1945, Putovi revolucije 9, Zagreb 1967, str. 97; Dušan Živković, Konstituisanje Glavnog odbora JNOF-a Hrvatske. U: Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1941. godine. Simpozij u povodu 30. obljetnice III. zasjedanja ZAVNOH-a, Zagreb 1976, str. 21.

⁴⁶ Sabor n. dj., str. 58; H. Sirotković, Treće zasjedanje ZAVNOH-a i njegovo značenje u procesu konstituiranja Federalne Hrvatske, U: Narodnooslobodilačka borba, n. dj., str. 30.

⁴⁷ Prvi kongres kulturnih radnika Hrvatske. Topusko, 25 – 27. VI. 1944. Grada. Zagreb 1976, str. 26.

Uza sve to Božidar Magovac bio je i istaknuti publicist i novinar, te je god. 1940. član Uprave Novinarskog društva Banovine Hrvatske⁴⁸, već je u mladim danima smatran i pjesnikom⁴⁹. Ponovit ćemo neka od ranije spomenutih izdanja koja je Magovac sam ili u suuredništvu izdavao ili uređivao, jer – zanimljivo je – nije ih uvrstio u spomenutu svoju bilježku pod naslovom "Zasluzbe", vjerojatno zato što im je bio vlasnik ili urednik. Tako, ovdje nije zabilježio da je započeo kao izdavač i kao urednik "Zlatnog Klasa" 1930. godine; u istom se svojstvu titulira sâm i za "Seljački Svijet" 1933 – 39, "Seljački Kalendar" za 1941.⁵⁰ i "Slobodni Dom" 1943. godine⁵¹. Sâm također kaže da je objavio dvije knjige. Prva od njih, "O Albancima i Albaniji"⁵², posvećena je dr. Milanu Šufflayu, povjesničaru i političaru⁵³, a dobila je više pozitivnih kritika⁵⁴. Druga je knjiga sadržajem vezana uz ličnost Antuna Radića – u nizu od 18 knjiga čuvene biblioteke Radićevih "Sabranih djela", Magovac je sastavio 19. knjigu, koju je podijelio u dva dijela: "O čemu je pisao Antun Radić" i "Kazalo pojmova, misli i stvari"⁵⁵. Sâm također piše da je bio suurednik niza glasila i izdanja, pa tako i "Doma" (1927 – 29), "Narodnog Vala" (1928 – 29), "Seljačke Prosvjete" (1929), "Evolucije" (1932), "Seljačke Sloge" (1932), "Seljačke Sloge" (1936 – 37), "Obzora" (1933 – 37), "Kalendara Seljačke Sloge" (1937), "Hrvatske Enciklopedije" (do 1943), "Seljačkog Doma" (1939 – 41), te spomenutog čuvenog niza djela Antuna Radića⁵⁶. Također sâm nabroja glasila u kojima je – osim navedenih – surađivao: "Glasnik Sv. Nikole" (Koprivnica, 1927), "Hrvatski borac" (1928), "Božićnica" (1929), "Slobodni Dom" (1929), "Svijet" (1937), "Književnik" (1937), "Vjesnik" (1943), "Omladinski Borac" (1943), "Srpska Rijec" (1944), "Naprijed" (1944) i "Slobodna Dalmacija" (1944)⁵⁷.

Kao što se vidi – visok je broj novinskih i drugih glasila kojima je Magovac bio izdavač, urednik, član uredništva ili je, pak, u njima surađivao svojim prinosima. Sadržaji tih tekstova veoma su širokoga dijapazona – od onih čistoga političkog, aktualnog trenutka i mobilizatorskog karaktera preko povijesnih i gospodarskih tema do poetskih i zabavnih usmjerenja.

⁴⁸ Jutarnji list, Zagreb, 10. 6. 1940, str. 3.

⁴⁹ Narodni Val, 1928; Leksikon Minerva, n. dj., str. 839.

⁵⁰ Usp. i Jutarnji list, Zagreb, 12. 1. 1941, str. 29; Novosti, 10. 1. 1941, str. 18.

⁵¹ Magovac je već ranije razmatrao pokretanje "Slobodnog Doma" na koprivničkom području, i to još prije nego je u (svibnju 1943) prešao na teritorij NOP-a. (F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 191, bilj. 247). Magovac je Dom počeo izdavati 15. srpnja 1943. god. na području NOP-a "kao glavno glasilo Hrvatske seljačke politike"; do kraja prosinca 1943. god. izašlo je iz tiska 12 brojeva (Slobodni Dom 21, 8. 7. 1945); prestao je izlaziti 1963. god. u Zagrebu, pod uredništvom Ante Vrkljana (F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 192 – 193, bilj. 249 i 250).

⁵² Objavljeno je u izdanju Male knjižnice "Seljačke Sloge", br. 4, Zagreb 1941.

⁵³ O Šufflayu usp. Josip Horvat, Hrvatski panoptikum, izd. 2, Zagreb 1982, str. 190 – 254; Petar Strčić, Životni put dr. Milana pl. Šufflaya, Kolo, I (CXLIX), 3, Zagreb, 1991, str. 113 – 118.

⁵⁴ Npr. Hrvatska Gruda, 34, 1941, str. 5 – 6; Novosti, 11. 2. 1941, str. 7; Jutarnji list, 28. 1. 1941, str. 13; Hrvatski Narod, 126, 20. 6. 1941, str. 2; Seljački Dom 4, 1941, str. 4.

⁵⁵ V. bilj. 32.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ ROBM, VI. Lit, Prilog 1, 105.

Magovac je bio i slikar; u ostavštini se nalazi više njegovih crteža⁵⁸. Okušavao se i u poeziji, još od gimnazijskih dana u Karlovcu⁵⁹. Bavio se i prevodilaštvom s njemačkoga i engleskog jezika⁶⁰. U Hrvatskoj i Bosni održao je niz predavanja.⁶¹

3.

Pojedini rukopisi Božidara Magovca bili su i ranije poznati i korišteni od istraživača u vremenu poslije II. svjetskog rata⁶², ali ne iz rukopisne ostavštine koja se sada nalazi u Arhivu HAZU u Zagrebu; naravno, ni ona nije cjelovita, i to iz veoma objektivnih razloga, iako ju je Magovac osobno nastojao do stanovitice mjere kompletirati i ostaviti iza sebe, očito s pravom smatrajući da će biti vrijedna pažnje povjesničara i drugih istraživača. Nažalost, dio materijala propao je zbog raznih razloga, u nevremenima njegova burnoga života, Magovac sâm spominje tri tragična momenta jer ga je osobito pogodio gubitak do tada prikupljenoga materijala, naročito onoga koji je pribirao o hrvatskome seljačkom pokretu.

Na ideju o tome skupljanju došao je već 1926. ili 1927. god. u Karlovcu, ali je prvi skupljeni materijal propao 5. kolovoza 1931. godine, kada je kraljevska jugoslavenska policija u njega učinila premetačinu. Do tada je prikupljeno "otišlo u nepovrat" – sâm je zabilježio, a u tom materijalu bio je, npr., i nezapljenjeni otisak "Doma" u povodu krvavoga 1. prosinca 1928. godine⁶³. Magovac je počeo ispočetka, te je sakupljeni (valjda, po njegovu mišljenju samo najvredniji) materijal uzeo sa sobom kada je u svibnju 1943. god.⁶⁴ prešao na teritorij pod kontrolom NOP-a,⁶⁵ međutim, noću

⁵⁸ ROBM, VII. fsc. br. 1.

⁵⁹ ROBM, VI. Lit. 40; V.

⁶⁰ Poznat je npr. prijevod u *Evoluciji* 19, Zagreb 1930, str. 167 – 169. Dopršio je i prijevod *Sun Venove* knjige, ali je ostala neobjavljena zbog proširenja II. svjetskog rata i na Hrvatsku (ROBM XV, Omot 2).

⁶¹ Npr., vijesti o nekim predavanjima: *Jadranski dnevnik*, III, 195, 22. 8. 1936; *Hrvatska Straža*, 30. 8. 1936; *Novosti*, 7. 3. 1941.

⁶² Pismo B. Magovca koje je 20. 12. 1943. god. uputio A. Hebrangu (F. Butić-Jelić, *Hrvatska*, n. dj., str. 262 – 3) *Usp. i bilj.* 149.

⁶³ ROBM, VI. Lit 4; XIV, Omot br. 1.

⁶⁴ D. Šuljak, *Tražio sam*, n. dj., str. 135, ne navodeći izvor, donosi pogrešan datum: 4. 12. 1942. godine.

⁶⁵ O razlozima Magovčeva aktivnog uključivanja u NOP i prelasku na njegov teritorij najpreciznije se do sada ovako izrazio Lj. Boban, *Položaj i držanje*, n. dj., str. 202: "Magovac je sa 'sredinskom' linijom prekinuo na pitanju odnosa prema oslobodilačkoj borbi. On je napustio politiku 'čekanja' i pozvao pristaše HSS u aktivni otpor u okviru narodnooslobodilačkog pokreta. Na pitanju aktivne oružane borbe on se sa svojim pristašama našao na istoj platformi s NOP-om. No, njegovi su ciljevi išli i dalje od toga. On je želio da u okviru NOP-a nađe dovoljan prostor i za HSS kao stranku. Da bi to postigao, iz programa te stranke izvukao je one elemente koje je mogao uskladiti s oslobodilačkim i socijalno-političkim ciljevima NOP-a. Magovac je polazio od teze da je HSS predstavnik hrvatskog naroda, da se moralno i politički kao cjelina nije kompromitirala, nego su od nje otpali samo pojedinci. Osnovni Magovčev cilj bio je: plasiranje i afirmiranje programa HSS (u njegovoj demokratskoj, 'radićevskoj varijanti') u okviru NOP-a, organizacijsko obnavljanje te stranke, nametanje partnerskog koalicijskog odnosa narodnooslobodilačkom pokretu. Transformiranje na demokratskoj osnovi i angažirana u oslobodilačkoj borbi organizirana HSS u okviru NOP-a trebala bi poslužiti kao jezgra za ponovno privlačenje ranijih pristaša te stranke koje je rat razasuo na različite strane. Magovac je bio konsekventan u osudi onog dijela bivših pristaša te stranke koji su se stavili u službu

između 13. na 14. rujna te godine, prigodom jednoga iznenadnoga ustaškog napada na Otočac, u hitnji je ostavio drvenu kutiju s građom. Prema tvrdnji jednoga svjedoka, kvislinški napadači su ušli u kuću, uputili se ravno prema mjestu te kutije, odnijeli je i uskoro iz Gospića avionom prebacili u Zagreb⁶⁶. Prema ovome, čini se da su ustaše znali gdje se nalazi Magovčev partizanski stan, a, posebno, vrijednost prikupljenoga materijala – vrela i drugih dokumenata koji mora da su ih znatno zanimali. Tom prigodom mu je, npr., nestao niz osobnih dokumenata, tekst njegove "samoobveze pred CK Kph 19.6.1943"⁶⁷, tekst Magovčeva "1. govora 28.6.1943", izvorna pisma Antuna i Stjepana Radića, zagrebačkog nadbiskupa dr. Antuna Bauera, originalni programi Hrvatske pučke seljačke stranke i Hrvatske republikanske seljačke stranke, itd.⁶⁸ Treći put je dio ostavštine, koja nas ovdje posebno zanima, propao kada su mu 1947. i 1948. god. represivni organi komunističke Jugoslavije u nekoliko navrata oduzimali građu i drugi materijal, i to u doba kada je Magovac bio uhapšen i zatvoren; o jednome oduzimanju zna se i točan datum – 23. travnja 1948. godine, jer toga je dana datiran dokument, u kojem je precizirano da su zaplijenjena "razna pisma (rukopisi) vlasništvo Božidara Magovca"⁶⁹. Tada mu je, pored ostaloga, oduzeta korespondencija s Andrijom Hebrangom, zatim Magovčev – kako ga sâm zove – "memoar" od 2. veljače 1944. god. za CK KPH, pa njegov prijedlog iz 1946. god. sa šest točaka, koji je dr. Ivan Šubašić predao dr. Vladimiru Bakariću, itd.⁷⁰

Čini se da je taj arhivski i drugi materijal, u tri navrata otuđivan iz Magovčeva posjeda, barem zasada izgubljen ili zagubljen; kažemo samo zasada, jer iz iskustva znamo da arhivalije za koje se misli da su propale i nepovratno iščezle znaju se sasvim neočekivano pojaviti, u raznim trenucima i vremenskim razmacima, iz raznoraznih razloga. Međutim, zadivljujuće je da je ipak jedan znatan dio ostao sačuvan i nedavno postao dostupan javnosti. Radi se o tome da je ta rukopisna ostavština "bila pomno čuvana i tajno skrivena (...) pod brižnom pažnjom gospodina Jurice Magovca i tako sačuvana u sadašnjem opsegu, unatoč nastojanjima OZNE i UDBE pa i privatnih osoba, koje su iz raznih pobuda nastojale doći u posjed iste" – kaže se u aktu o predaji toga dijela rukopisne ostavštine Arhivu HAZU od 9. travnja 1991. godine. Spomenuti Jurica brat je Božidara Magovca⁷¹.

Ova rukopisna ostavština Božidara Magovca najavljena je u Arhiv HAZU posredstvom poznatoga hrvatskog povjesničara akademika prof. dr. Ljube Bobana, koji je i sam vrsni znalac Magovčeve uloge u NOP-u 1943. i 1944. godine. Zatim je

ustaškog režima, ali je suzdržljivo i s oklijevanjem ulazio u konfrontaciju sa 'sredinskom' linijom vodstva HSS oko Mačeka. Na taj način ostavljao je otvorenu mogućnost savezništva s tim snagama u politici protuteže NOP-u. Magovčeva koncepcija svojim osnovnim ciljevima predstavlja u stvari jednu varijantu 'sredinske' politike, koja je, za razliku od politike 'čekanja', svoje ciljeve željela ostvariti aktivnim sudjelovanjem u oslobodilačkoj borbi".

⁶⁶ROBM, XIV, Omot br. 1.

⁶⁷Zapravo, to je formalno tekst njegove izjave ZAVNOH-u (ZAVNOH 1943, n. dj., str. 235 – 236; F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 341 – 342).

⁶⁸ROBM, VI, Lit, 5 – 6; XIV, Omot br. 1.

⁶⁹"Zapisnik o izvršenom pretresu stana" kod Marte Hranilović, Zagreb, Petrinjska 49, ROBM, IX, fsc. 9. 6. 9.

⁷⁰ROBM, VI, Lit, 7 – 8, 28.

⁷¹Akt o predaji ROBM Arhivu HAZU, 16/1, Zagreb, 9. 4. 1991.

postupak preciziran na posebnom sastanku potpredsjednika HAZU akademika prof. dr. Andra Mohorovičića, donatora Nadana Magovca, sina Božidara Magovca, u ime svoje i obitelji te autora ovoga članka kao upravitelja Arhiva HAZU; nakon toga, rukopisnu je ostavštinu posebnim aktom Arhivu HAZU dne 9. travnja 1991. god. u trajan posjed predao spomenuti Nadan Magovac, a sa znanjem i pristankom pokojnikova brata spomenutoga Jurice Magovca, te kćeri Marije Begović, Feodore Marković i dr. Milice Magovac-Švarc. U primopredajnom dokumentu izričito se kaže da sadržaj ostavštine treba poslužiti zainteresiranima "u njihovu radu na osvjetljavanju povijesne istine u razdoblju djelovanja Božidara Magovca, te o njegovoj ulozi u njima"⁷². Poštujući tu želju, Arhiv HAZU je o donaciji odmah obavijestio javnost⁷³ i dao je zainteresiranima na uvid – iako nije arhivistički sredena, što nije uobičajeno; međutim, pri toj odluci Arhiva HAZU, a uz suglasnost Uprave HAZU, da napravi izuzetak te da ostavštinu ipak odmah dade na znanstvenu i stručnu upotrebu bila je odlučujuća činjenica, točnije rečeno – jedna sretna okolnost: dijelove ostavštine sređivao je sâm Božidar Magovac, a sin Nadan je veoma pažljivo dalje nastavio taj očev posao, razvrstao dijelove ostavštine u niz fascikala, te je, štoviše, sâm učinio i detaljniji popis materijala čak, mjestimično, i s opsežnijim izvodima i regestama pojedinih dokumenata te drugih materijala. Taj svojevrsan "vodič" i "inventar" veoma je opsežan – tipkan je bez proreda te ima ukupno čak 249 tipkanih kartica⁷⁴.

Onako kako je primljena od donatora u Arhiv HAZU – rukopisna se ostavština dijeli u 19 cjelina, a među njima su i dva opsežnija priloga; no, Nadan Magovac i dalje obogaćuje ostavštinu, pa je tako, pored ostalog, donio i originalan izvadak krsnog lista Jovana, oca Božidara Magovca, koji datira u XIX. stoljeće; sabrao je i prepisao očeve objavljene pjesme, itd. Zasada se, dakle, prvi dio ostavštine Božidara Magovca u Arhivu HAZU sastoji od bibliotečne građe – od uvezanih kompleta novina "Zlatni Klas" (1930 – 31) i "Seljačkog svijeta" (1933 – 39) te drugih novinskih i sličnih glasila. U drugom dijelu znatan je broj izrezaka iz štampce, razvrstanih po godinama i nalijepljenih tako da čini opsežnu mapu. Tu je i grupa od tri bilježnice, u koje je Jurica Magovac prepisao gotovo sve materijale vezane za optužnicu, sudski proces, presudu i kasnije robijaške dane Božidara Magovca; to je učinio potajice, jer službeno nije mogao doći do spisa. Međutim, u naše je dane Božidarev sin Nadan uspio najveći dio tih dokumenata fotokopirati, tako da sada čine dio istoga kompleta. Tu se nalazi i "literatura" za pisanje teksta o braći Radić, zapravo mnogobrojni ispisi pa i Magovčevi komentari; ukupno ima čak 174 rukom ispisane kartice, a ovo je treća verzija iste stvari – naime, prva, kako rekosmo, iščezla je 1931, druga je nastala na o. Visu, a oduzeta je poslije rata, u Zagrebu, a ovu, treću, Božidar Magovac je izradio 1954. godine. Tu je i 85 raznih knjiga i brošura (cjelovitih i oštećenih). Šesta cjelina sastoji se od 107 kartica, rukom pisanih, koje čine pripremu za eventualnu Magovčevu autobiografiju; rukopis je veoma sitan, s veoma mnogo kratica i šifara, kao što su to, uostalom, i drugi Magovčevi rukopisi; no, zahvaljujući osobito sinu Nadanu a i drugima, znatan dio sadržaja sada je jasan. Ova cjelina jedna je od najvažnijih u

⁷² Isto.

⁷³ P. Strčić, Poklon obitelji Magovac, n. dj. u bilj. 2.

⁷⁴ Nadan Magovac, Božidar Magovac – 1908. – 1955. g. – Ostavština, Zagreb, 3. srpnja 1991. g. Tipkani tekst, gusti prored, kartica 249.

ostavštini. Deseta cjelina sadrži osobne stvari, među njima i niz crteža koje je izradio Božidar Magovac. U jedanaestom dijelu je fotokopirani materijal iz sudskog procesa Božidaru Magovcu poslije II. svjetskog rata, a u XII. cjelini nalazi se bilježnica s upisom dugova B. Magovca; podaci su vođeni veoma pedantno te se vidi da su i on i obitelj dosta teško ekonomski prolazili kroz život. U trinaestoj grupi nalazi se materijal koji je Magovac prikupljao za pisanje teksta o braći Antunu i Stjepanu Radiću, a različita je sadržaja – raspon se kreće od ispisa i osobnih Magovčevih komentara i sjećanja do izrezaka iz štampe te raznih tiskanih tekstova. U preostalim dijelovima nalazi se raznolik materijal – pisani, tiskani, fotografski i drugi.

U pojedinim sadržajima ostavštine ima raznih zanimljivih podataka i vijesti, od kojih ima dosta i onih što su bitniji za razumijevanje pojedinih povijesnih događaja, zbivanja i ličnosti. Spominje, npr., veoma visok broj pojedinaca raznolikih zanimanja i profila, a uz neke su i intrigantne, obično kratke ocjene djelatnosti pa i karakternih osobina tih ličnosti. Tako je, npr., iz pojedinih Magovčevih zabilježbi očita razlika između Mačekovih i Magovčevih viđenja političkog razvoja Hrvatske i Hrvata uopće⁷⁵. Tu je i Magovčev odnos prema NOP-u odnosno NOB-u općenito, što je poznato iz literature⁷⁶; ta dovoljno je samo upozoriti na inače slabije u široj javnosti poznatu činjenicu da je Drugo zasjedanje ZAVNOH-a bilo prekinuto čak na jedan dan (13. listopada 1943. godine) "zbog nastalog spora oko pitanja platforme sadržane u nacrtu deklaracije Izvršnog odbora Hrvatske seljačke stranke kako ju je koncipirao Božidar Magovac i s kojom je trebalo da istupi na zasjedanju, a koja je po svom disonantnom tonu bila nespojiva s projektima revolucije iz proglašenja ZAVNOH-a"⁷⁷. Sâm Magovac je taj događaj ovako zabilježio: "Lom⁷⁸ u mansardi: AH⁷⁹ i ja; svjedok I. Gošnjak uz ostale. AH. obustavio zasjedanje do sutradan. Moja stilizacija krne (u deklaraciji i. o.) međutim ostalo bitno; nisam izpustio ništa. – Kasnije, 1944. 8. mj. na Visu reče mi Vlada Zečević, da mi to AH nije mogao zaboraviti! – Zaista bilo burno. Bijedni odraz toga na ponašanju Jambr.⁸⁰ i Mand.⁸¹ i ostalih⁸². No, potrebno se unekoliko vratiti natrag.

S NOP-om je Božidar Magovac počeo kontaktirati posredstvom Franje Gažija, predsjednika kotarske organizacije HSS-a, u početku rujna 1942. godine, u Hlebina-ma, gdje je tada ilegalno boravio, jer je u Zagrebu tražen od ustaške policije⁸³. Prelazak na teritorij NOP-a krajem iste godine sugerirao mu je Franc Froh⁸⁴. Magovčev su rad, inače, pažljivo pratili članovi KPH; tako su, npr., o nastojanju članova

⁷⁵ Usp. lit. u prethodnim i sljedećim bilješkama, a posebno djelo F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj. u bilj. 15.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ N. Rubčić, O Drugom zasjedanju, n. dj., str. 135, a usp. i str. 136 – 138. Usp. i I. Ribar, Uspomene, n. dj., str. 142.

⁷⁸ Potertao B. Magovac.

⁷⁹ Andrija Hebrang.

⁸⁰ Dr. Milivoj Jambrišak.

⁸¹ Dr. Ante Mandić.

⁸² ROBM, VI. Lit 59.

⁸³ F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 156 – 7.

⁸⁴ Arhiv Instituta za suvremenu povijest, MG-60/III. 3; F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 191, bilj. 246 i 247.

HSS u NOP-u da se HSS "prizna kao stranku" s partijskog terena stizali izvještaji višim tijelima; na nekim takvim sastancima HSS-a bio je i Magovac⁸⁵. Tako je, npr., Povjerenstvo CK KPH u Zagrebu 5. veljače 1943. god. izvijestilo CK KPH i spomenulo Magovca⁸⁶. Okružni komitet KPH Bjelovar je 21. travnja 1943. god. tome Povjerenstvu pisao o situaciji u Podravini, a osobito u "đurđevačkom i djelomično u koprivničkom kraju, te ističe da se tamo opaža neko sastajanje HSS-ovaca, među kojima naročito radi Božidar Magovac"⁸⁷. Na stranu NOP-a aktivno je prešao 31. svibnja 1943. god. posredstvom samoga rukovodioca Povjerenstva CK KPH u Zagrebu Ivana Krajačića Steve, kojemu je to sugerirao Zlatan Sremec⁸⁸. O tome je Krajačić, u izvještaju svoga Povjerenstva 22. svibnja 1943. godine, nadopisao na kraju, post scriptum: "Za ZAVNOH vam šaljem B. M. sa porodicom koja nam zadaje velike poteškoće kod prebacivanja"⁸⁹.

Magovčev otvoreni prelazak na stranu NOP-a privukao je znatnu pažnju vrhova KPJ, pa i u susjednoj Sloveniji, gdje je sâm Edvard Kardelj o tome informirao Izvršni odbor Osvobodilne fronte Slovenije⁹⁰. Očito se s pravom smatralo da će Magovčevo kretanje prema teritoriju NOP-a i stavljanje otvoreno na njegovu stranu znatno utjecati na opredjeljivanje seljačkog svijeta za NOP (npr., u Slavoniji)⁹¹. Kaže se da je – kao i s drugima – tada kontaktirao sa samim dr. Vlatkom Mačekom⁹². Magovac – u svojim bilješkama ostavlja zanimljiv trag – otkriva da se kasnije upravo kod njega, a u prisutnosti Hebranga, Kardelja, dr. Pavla Gregorića, Filipa Lakuša i drugih razmatrala mogućnost otmice Mačeka iz Kupinca;⁹³ zbilo se to prije Magovčeva odlaska u Jajce (kamo je stigao 22. studenoga 1943. godine)⁹⁴. Otada, upravo u vezi s tim nasilničkim pomislima o otmici, Magovac – kaže – postao je oprezniji u odnosima prema rukovodiocima NOP-a⁹⁵.

⁸⁵ Usp. izvještaj OK KPH Bjelovar od 19. 1. 1943. godine, koji je upućen Povjerenstvu CK KPH u Zagrebu (Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 – 1945, knj. IV, siječanj-svibanj 1943, Zagreb 1985, str. 116).

⁸⁶ Isto, str. 228.

⁸⁷ Isto, str. 662.

⁸⁸ Ivan Krajačić, Stevo, Ilegalni rad u Zagrebu, u: Vladimir Dedijer, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, sv. 2. Rijeka-Zagreb 1981, str. 502, spominje prijedlog Z. Sremca, ali tvrdi da je Magovac s obitelji iz Zagreba otišao početkom lipnja 1943. godine; to je suprotno s onim što je u svojim bilješkama zabilježio B. Magovac, koji je naveo dan 31. svibnja 1943. godine. Usp. sljedeću bilješku i tekst na koji se ta bilješka odnosi.

⁸⁹ Grada za povijest (...) u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, n. dj., str. 858.

⁹⁰ Zbornik dokumenata NOR-a, II/9, str. 398, Kardeljevo pismo od 19. 6. 1943. Prema F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 216.

⁹¹ Mate Jerković, Značenje ZAVNOH-a za razmah NOP-a u Slavoniji. U: Spomenica Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u čast dvadeset i pete godišnjice ZAVNOH-a. Zagreb 1969, str. 97.

⁹² F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 193, 264. To su znali i Randolph, sin Winstona Churchilla (Dušan Biber, Otvorena tajna arhiva britanske diplomacije, Vjesnik u srijedu, Zagreb, 16. 8. 1972) i CK KPH (F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 264).

⁹³ ROBM, VI. Lit. 60.

⁹⁴ ROBM, VI. Lit. 61.

⁹⁵ ROBM, VI. Lit. 60.

Kako je poznato iz literature,⁹⁶ Magovac je uskoro nakon prelaska na teritorij NOP-a⁹⁷ postao jedan od najvidenijih rukovodilaca NOB-a u jugoslavenskim razmjerima, a posebno u Hrvatskoj. Ali, u vezi s time treba istaknuti da ne samo što je odbijao "nositi šajkaču", kako ga je dr. Rade Pribičević polovinom 1944. god. provocirao pred dr. Ivanom Ribarom⁹⁸ – već je nikada nije ni stavio, ne dajući se "kontrolisati"⁹⁹ – što ga je stajalo mjesta jednog od vodećih političara NOP-a nove Jugoslavije a time i nove Hrvatske,¹⁰⁰ – a, potom, i slobode¹⁰¹. Naime, jedna – već od početnih, bitnih – međa suprotstavljanja bilo je Magovčevo stajalište da HSS ima pravo formirati vlastite organizacije koje će nastaviti tradiciju stranke i aktivno djelovati kao samostalan, paralelan faktor vodećoj snazi NOP-a, što ova, naravno, nije prihvaćala, držeći se tadašnjih realnih prilika i odnosa postojećih snaga¹⁰². Međutim, i kasnije se smatralo da je – pored KPH – u Hrvatskoj pod kontrolom NOP-a od jeseni 1943. god. stvarno postojala još jedna stranka – HSS, ali onako kako je Moša Pijade ocijenio prvi Izvršni odbor HSS-a: "sa izuzetkom jednog ili dva čoveka, ostao je do danas veran saveznik naše Partije"¹⁰³. Pod "izuzetkom", nema sumnje, Pijade je mislio na Magovca. S obzirom na vijesti iz rukopisne ostavštine Božidara Magovca vjerojatno će se revidirati i sadašnje stajalište publicistike prema Andriji Hebrangu, s obzirom na to – barem sudeći prema Magovčevim bilješkama u ovoj ostavštini – da je Hebrang bio izričito protiv Magovčeve hrvatske politike u NOP-u, što je i shvatljivo s obzirom na to da je Hebrang bio stari komunist, a Magovac stari radićevac,¹⁰⁴ no, sve je to suprotno Bakarićevoj ocjeni iz 1981. godine, koji je tada tvrdio da je Magovac mogao biti u službi Hebrangove politike¹⁰⁵. Odnosi su, štoviše, između Hebranga i Magovca išli do takve krajnje zaoštrenosti da je Magovac zabilježio kako je već prvi

⁹⁶ Usp. lit. u bilješkama uz ovaj članak.

⁹⁷ Prema bilješci samoga Magovca to se dogodilo 31. 5. 1943; toga dana je krenuo iz Zagreba.

⁹⁸ ROBM, VI. Lit. 32, 31. svibnja 1944. godine – Zahvaljujem na upozorenju Nadanu Magovcu: radilo se o Magovčevu odbijanju da na kapi nosi crvenu zvijezdu.

⁹⁹ Edvard Kardelj je u radiogramu Titu 14. 8. 1943. god. bio sasvim jasan i konkretan: "Mi smo pristali, na zahtjev Magovca, da se stvori njihovo političko predstavništvo u okviru ZAVNOH-a ('Izvršni odbor') kako bismo ih mogli kontrolisati" (J. Broz Tito, Sabrana djela, t. 16, 1. jul – 30. septembar 1943, n. dj., str. 28).

¹⁰⁰ Usp. lit. u bilješkama uz ovaj članak.

¹⁰¹ Usp. poglavlje 5 u ovome članku.

¹⁰² Usp. lit. u bilješkama uz ovaj članak, a posebno citat iz djela Lj. Bobana u bilj. 15. – Visoki hrvatski partijski funkcioner Anka Berus je 28.10. 1943. god. u pismu CK KPH ovako formulirala stajalište KPH: "Ovaj smo naš stav obrazložili time što je danas nužno potrebno čuvati jedinstvo naroda i jačati, a stvaranje bi političkih partija s masovnim članstvom moglo lako da ide na uštrb jedinstva naroda. Upozorili smo ih i na to da niti naša Partija ne prima mase u članstvo. Objasnili smo im da njihove pristaše imadu punu mogućnost rada u našim starim, tj. opće-narodnim antifašističkim organizacijama kao što su NOO, AFŽ, i USAOH" (ZAVNOH 1943, n. dj., str. 501).

¹⁰³ Moša Pijade je to ustvrdio na čuvenome antiinformbirovskom jugoslavenskom partijskom skupu 1948. godine (Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije 22 – 28. jula 1948. Stenografske bilješke, Zagreb 1949, str. 775).

¹⁰⁴ A. Hebrang je bio oštar protivnik mačekovštine tijekom NOB-a, te preko CK KPH – u veljači 1943. god. – još više zaoštava taj odnos: "Ta je linija išla putem kočenja razvoja ustanka u korist okupatora i ustaša" (V. Bakarić, Politički, n. dj., str. 72). Usp. i F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str.175 – 6, a i na drugim mjestima ovoga djela dr. Fikrete Butić-Jelić.

¹⁰⁵ V. Bakarić, Uspom i pad, n. dj., str. 5.

broj njegova lista "Slobodni Dom" – "uzapćen", i to u vezi s uvodnikom,¹⁰⁶ te da ga je A. Hebrang prvi put napao¹⁰⁷. Potom, prigodom susreta "u četiri oka" – precizira Magovac – bio je čak "revolver na stolu"; to je zabilježio također sâm Magovac o očito više nego burnom razgovoru s Andrijom Hebrangom, negdje u doba poslije II. zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu¹⁰⁸. No, sve te nedaće u NOP-u koje su već tada postajale javno poznate – nisu utjecale ni na ustaše; tako ga endehaška štampa i dalje žestoko napada, pa, doslovce, i do zadnjih dana II. svjetskog rata, a što je vidljivo i iz podataka u spomenutoj Magovčevoj rukopisnoj ostavštini¹⁰⁹.

Zanimljiv je, naravno, i sadržaj ostaloga dijela materijala, od kojega ovom prigodom vraćamo pažnju na dva iz socijalno-gospodarske sfere. Naime, sačuvana je i tzv. knjiga dugova – kako je spomenuto, ali zbog značenja vrijedi ponoviti – koju je on pedantno vodio od mladih dana, a sadrži pored upisanih svota i imena posuditelja, također i podatke o primanju drugih stvari. Taj je izvor značajan osobito za proučavanje socijalno-gospodarskog položaja hrvatskog intelektualca, koji je, očito, bio loš¹¹⁰. Na jednome drugom mjestu sâm je zabilježio da je 1939. godine, nakon sedam napornih godina rada s glasilom "Seljački Svijet", imao deficit od 27.000 dinara¹¹¹.

U ovom dijelu ostavštine, koja se – kako rekosmo – sada nalazi u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, ima, dakle, arhivske, knjižne, novinske i druge građe; tu ima, između ostalog, pisama, dopisnica, spisa državnih nadležstava, ustanova, poduzeća, udruženja, itd., letaka, plakata, memoarskih i drugih bilježaka, crteža, slika, fotografija, zbirki poslovice, itd. Kako rekosmo, ostavština za sada nije sredena u skladu s nekim od uobičajenih ili propisanih stručnih arhivskih sistema, jer je to sâm Magovac učinio ovisno o svome zanimanju za određeni posao ili o cilju s kojim je skupljao materijal, ili je to, pak, učinio sâm donator u dobroj volji da materijal učini što prije pristupačnim javnosti, ostavljajući ipak pojedine dijelove i u onakvom stanju i u obliku u kakvim ih je našao; takav bi se sustav sređivanja uvjetno, dakle donekle, mogao usporediti s arhivističkim tzv. materijalnim sistemom sređivanja građe. Ali, veoma je dobro da je to učinjeno jer je ostavština time odmah postala pristupačna znanstvenoj i stručnoj javnosti; naravno, spomenute su cjeline sada umetnute u kartonske omotnice, a sve zajedno u deset uobičajenih arhivskih kutija. Isto tako važno je spomenuti da su prvi istraživači ostavštinu već koristili¹¹², a

¹⁰⁶ ROBM, VI. lit, 60.

¹⁰⁷ ROBM, VI. Lit, 58.

¹⁰⁸ ROBM.

¹⁰⁹ Magovac je u "Seljačkom Svijetu" (počeo je izlaziti 1933. godine) oštro nastupao protiv antisemitizma i podilaženja Hitleru (Narodno kolo, XIII, 22, Zagreb, 2. 6. 1938, str. 3 – 4). Vjerojatno je i to bio jedan od razloga – uz prelazak na stranu NOP-a – što su ga oštro napadali. Tako je prof. Danijel Crljen Magovca nazvao izdajicom na "krugovalnom predavanju", koje je objavila Nova Hrvatska, 208, 5. 9. 1943, str. 4, nedjeljno izdanje. Napadala su ga, npr., i druga ustaška glasila i glasila u NDH: Spremnost, 11, 15, 19. 12. 1943, str. 1; Nova Hrvatska 13. 11. 1943, str. 3 – 4; Hrvatski narod, 906, 9. 12. 1943, str. 2; Milan Magdić, Legitimna obrana, Spremnost, IV, 152, Zagreb, 14. 1. 1945. Usp. i D. Šuljak, Tražio sam, n. dj., str. 140.

¹¹⁰ ROBM, XII.

¹¹¹ ROBM, XV. Omot 2.

¹¹² Osim što je potpisani zbog prirode posla prvi podrobno pregledao ovu rukopisnu ostavštinu B. Magovca u Arhivu HAZU, prvi vanjski istraživač koji ju je pregledao bio je (sada pokojni) dr. Ivan Jelić

neki su materijali i reproducirani putem Hrvatske televizije, u posebnoj emisiji o Božidaru Magovcu¹¹³.

4.

Osim publicističke i novinarske djelatnosti, treća veoma važna komponenta Magovčeva životnog puta je politika, ali detaljniji prikaz toga dijela njegova života nije predmet ovoga izlaganja, iako smo neke momente ipak morali istaknuti. Ali, naravno, ne može se i ne smije mimoći osobito i stoga što se najveći dio Magovčeve rukopisne ostavštine sastoji upravo od materijala koji se odnosi na njegovu političku djelatnost te na politiku uopće; a ta mu je oblast prožela cjelokupni život, pa i ne samo to – ona mu je znatno i skratila životni vijek. Zbog toga evo i nešto više podataka o njegovu političkom djelovanju, osobito o onome dijelu koji ga je vinuo u vrh tadašnje jugoslavenske a time i hrvatske politike.

Počeo se politički opredjeljivati u skladu s općim stremljenjima svoga doba, još za gimnazijskog školovanja, u periodu od 1918. do 1927. godine; naime, u trećem razredu postao je sokolaš, ali dvije godine kasnije okrenuo se nauku braće Antuna i Stjepana Radića¹¹⁴ i – što je rijetkost u mnogih naših političara njegova doba, a donekle i uopće – ostao je do kraja života njegov ustrajan privrženik¹¹⁵. Naime, u petom gimnazijskom razredu, 1923. god. otac mu je dao prvi broj radićevskog "Doma". Sadržaj toga jednoga jedinog broja glasila hrvatskoga seljačkog pokreta toliko ga je obuzeo da je Magovac u bilješki o tome događaju uz riječ "tata" stavio usklik: "Slava Mu!", jer je ocu toliko bio zahvalan što mu je politički ispravno – po njegovu dubokom mišljenju – otvorio oči¹¹⁶. Već sljedeće godine – i to na naslovnoj stranici "Doma" – objavljena je pjesma "Veljače baš osmoga" koju je ispjevao u povodu parlamentarnih izbora¹¹⁷. God. 1926. aktivan je u organiziranju ili u obnavljanju udruženja HSS-a¹¹⁸, a 1927. god. predsjednik je omladinske organizacije HSS-a¹¹⁹. God. 1928. Magovac je postao tajnik Sveučilišne mladeži "Matija Gubec"¹²⁰.

Ta ga je proradićevska politička načelnost mnogočega stajala, već od prvih dana javnog djelovanja – npr., zabranjen je već drugi broj njegova glasila "Zlatni Klas"

znanstveni savjetnik i glavni urednik "Časopisa za suvremenu povijest" Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu, koji je upravo pripremao knjigu o Andriji Hebrangu.

¹¹³ V. bilj. 21.

¹¹⁴ O ideologiji i nauku braće Antuna i Stjepana Radića posebno usp., npr., Branka Boban, Shvaćanje Antuna i Stjepana Radića o mjestu i ulozi seljaštva u gospodarskom, društvenom i političkom životu (iz povijesti ideologije seljačkog pokreta u Hrvatskoj do 1918), Radovi Instituta za hrvatsku povijest 12, Zagreb 1979, str. 265 – 304, i O osnovnim obilježjima 'seljačke države' u ideologiji Antuna i Stjepana Radića, Radovi 13, Zagreb 1980, str. 51 – 80.

¹¹⁵ Božidar Magovac ne spominje se u Korespondenciji Stjepana Radića 1919 – 1928, sv. 2, Zagreb 1973, što ju je objavio Bogdan Krizman.

¹¹⁶ ROBM, VI. Lit. 40.

¹¹⁷ Slobodni Dom, XVIII, 50, Zagreb, 10. 12. 1924, str. 1.

¹¹⁸ Isto, 23, 24. 3. 1926., str. 5.

¹¹⁹ Isto, 25. 12. 6. 1927, str. 3, posebno izdanje.

¹²⁰ ROBM, VI. Lit, 101.

1930. godine te podignuta optužba zbog uvrede državnoga odvjetništva¹²¹; a već je spomenuta i ona policijska premetačina 1931. godine koja mu je prvi put odnijela prikupljene rukopisni i drugi materijal¹²². Ipak, iz materijala u Magovčevoj ostavštini i ne vidi se baš očito da su ga pretjerano uzbuđivale političke i slične hajke i nedaće. Iz njegovih pojedinih bilježaka u rukopisnoj ostavštini vidljivo je da ga je napadao i njegov vlastiti vjenčani kum i nasljednik Stjepana Radića – dr. Vlatko Maček¹²³; ali je dugo odbijao u NOB-u da podrži Mačekovu osudu¹²⁴, sve do 8. ožujka 1944. godine (proglas Izvršnog odbora HSS-a)¹²⁵ – što su uporno od Magovca tražili predstavnici NOP-a¹²⁶. Zbog svojih hrvatsko-seljačkih političkih opredjeljenja na strani NOP-a, spomenuto je, napadan je za rata od ustaša¹²⁷. Već u kolovozu 1943. god. oštro se o njega "okrznuo" Ivo Lola Ribar kao jedan od pripadnika vrhova jugoslavenskoga NOP-a¹²⁸. U svibnju 1944. godine, u intervjuu s engleskim i američkim novinarima sâm je Tito isticao da se "postepeno obrazuje novo vodstvo Hrvatske seljačke stranke, koje se sastoji od najboljih i seljacima dobro poznatih srednjih i nižih činovnika stranke", a na prvo mjesto – među pet spomenutih – Tito je stavio i Božidara Magovca¹²⁹. Očito da su u tome vremenskom rasponu znatne bile političke dileme u vrhovima NOP-a u pogledu B. Magovca, o čemu je osobito cjelovito pisao u hrvatskoj historiografiji Ljubo Boban, pa upućujemo na njegove ocjene i zaključke¹³⁰, a ovdje donosimo samo onoliko koliko je potrebno kao dopuna ovoga nacrtu za budući detaljniji životopis Božidara Magovca, upotpunjujući podacima iz postojeće literature te iz dosada nepoznatih materijala iz rukopisne ostavštine samoga B. Magovca.

Naime, u jugoslavenskoj poslijeratnoj historiografiji ima različitih mišljenja o tome zbog čega je Magovac uklonjen s rukovodećih dužnosti u NOP-u. Tako se spominje da je to učinjeno na jednostavan način – samo je "razriješen dužnosti zbog podržavanja politike starog rukovodstva HSS-a"¹³¹. No, tako jednostavno ipak nije

¹²¹ ROBM, VI. Lit, 43.

¹²² ROBM, na v. mj.

¹²³ Već je ranije rečeno da Vlatko Maček nije B. Magovca spomenuo u svojim Memoarima, koji su objavljeni u inozemstvu, a u Zagrebu 1992. godine. Štoviše, Maček naglašava, marginalizirajući značenje B. Magovca u vrhovima HSS-a: "U međuvremenu su partizani svim mogućim silama nastojali da pridobiju prvake HSS, koji su se nalazili na slobodi, za kolaboraciju s njima. Kako sam bio izviješten, odredili su i rok odluke do konca 1944. Kako do tog roka nisu pridobili nikoga od prvaka za kolaboraciju (...)" (isto, str. 171).

¹²⁴ F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 262 – 265.

¹²⁵ Isto, str. 262 – 265, 369 – 371; ZAVNOH 1944. (od 1. siječnja do 9. svibnja), n. dj., str. 240 – 242.

¹²⁶ F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., na v. mj.

¹²⁷ Usp. bilj. 109.

¹²⁸ F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 354; B. Petranović-M. Zečević, Jugoslavenski, n. dj., t. 2, 1943 – 1986, n. dj., str. 131, i Jugoslavija, n. dj., str. 740, bilj. 1. – Međutim, toga istog mjeseca organ KPH "Naprijed" spominje i B. Magovca među drugim HSS-ovcima "koji su ostali vjerni narodu i narodnoj borbi za slobodu" (Prevaranje unutar HSS-a se produbljuje, Naprijed, I, 19, 25. 8. 1943, str. 256).

¹²⁹ J. Broz Tito, Sabrana djela, t. 20, 16. april – 30. juni 1944, n. dj., str. 61. Usp. i bilj. 188.

¹³⁰ Lj. Boban je analizirao Magovčevu djelatnost i donio koncizne i cjelovite ocjene, pa posebno usp. Kontroverze, n. dj., str. 161, 168, 187, 262 – 3, 280 – 81; mišljenje Britanaca o Magovcu do siječnja 1944. god. usp. u ovoj knjizi na str. 237. Usp. i Bobanov članak Položaj i držanje, n. dj., str. 202 i dalje, kao i druge radove navedene u bilj. 15 ovoga članka.

¹³¹ J. Broz Tito, Sabrana djela, t. 16, n. dj., str. 352.

bilo – misle drugi, pa kažu da je Magovac s nekoliko članova Izvršnog odbora HSS-a formirao ilegalne organizacije HSS-a na teritoriju NOP-a, pa je zbog toga sâm IO HSS-a "formirao komisiju, koja je pvela istragu i utvrdila da je aktivnost Magovčeve grupe bila suprotna političkoj platformi Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske"¹³². Jakov Blažević – u skladu sa situacijom među pripadnicima HSS-a, koji su bili naklonjeni NOP-u – zaključio je u Crikvenici, već u drugoj polovici rujna 1943. godine "da je situacija sazrela da se u suradnji sa HSS-om ide i preko programa Magovca, da ima dosta snaga koje su spremne ići u čvršću suradnju, te da je u ovoj situaciji Magovac postao kočničar, koji bremza ljude i ne da im da idu dalje od njegove koncepcije"¹³³. Ako je to sjećanje vjerodostojno, onda se u vrhovima NOP-a Hrvatske odnosno KPH rano započelo razmišljati o suvišnosti Magovca. Praktično, Magovčevo uklanjanje iz javnoga života NOP-a započelo je – po nekim mišljenjima – 29. travnja 1944. god. u Gornjem Taborištu kod Slunja, kada je bio izabran tek za četvrtoga potpredsjednika Izvršnog odbora HSS-a¹³⁴. No, bitnije je bilo stajalište KPH, a od kraja 1943. god. Magovac je u očitom nemilosti u sekretara CK KPH Andrije Hebranga, dakle, od hrvatske komunističke strane NOP-a¹³⁵; potom ga je napala i hrvatsko-srpska strana NOP-a, u početku 1944. godine (dr. Rade Pribičević)¹³⁶. A stigao je na metu i vlastitih partizanskih HSS-ovih kolega, npr., u veljači¹³⁷, u travnju¹³⁸ i u svibnju 1944. godine¹³⁹, odnosno – kako Kardelj 8. kolovoza 1944. godine javlja CK KPH – da su drugovi iz IO HSS-a odlučno tražili da se Magovac "odstrani" iz NKOJ-a¹⁴⁰, ne prihvaćajući ono što je Magovac tražio i što je bitnije utjecalo na njegov slom u okviru NOP-a – nastojanje da HSS bude ravnopravan faktor s KPH, odnosno slobodan faktor u odlučivanju u okviru NOB-a¹⁴¹, čak i s vlastitim vojnim jedinicama¹⁴², te da se buduća Jugoslavija uredi na konfederativnoj bazi¹⁴³. Ali, uvjereni smo da su pri uklanjanju Magovca iz političkog života NOP-a utjecali i mnogo banalniji razlozi, kao, npr., Magovčevo neshvaćanje uloge i moći

¹³² Isto, t. 21, str. 327, bilj. 199.

¹³³ J. Blažević, Tražio sam, n. dj., str. 91.

¹³⁴ I. Ribar, Uspomene, n. dj., str. 204 – 205; M. Konjević, Odnos, n. dj., str. 251; F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 266 – 268.

¹³⁵ ROBM, VI. Lit, 27. – Sekretar CK KPH Andrija Hebrang je 2. 2. 1944. god. uputio pismo CK KPJ: "U pismu se detaljnije opisuje pojačana aktivnost predstavnika Mačekovog krila HSS-a u svim krajevima Hrvatske i njihovo nastojanje da se povežu i s onim krilom HSS-a koji je prišao narodnooslobodilačkom pokretu u cilju razbijanja NOB-a. Hebrang javlja i o teškoćama u radu s Božidarom Magovcem (...)" (J. Broz Tito, Sabrana djela, t. 19, 1. februar -15. april 1944, n. dj., str. 347, bilj. 473). Možda je to bio razlog što je B. Magovac pomislio da obitelj pošalje u Italiju, pa je na njegov zahtjev i Glavni štab NOV i PO Hrvatske već mjesec dana ranije, 21. 1. 1944, poslao radiogram Titu "obavještavajući ga da Magovac pita kada će i kojim pravcem biti prebačena njegova porodica u Italiju" (isto, t. 18, 1. decembar 1943. – 31. januar 1944, n. dj., str. 313, bilj. 344).

¹³⁶ ROBM, VI. Lit, 31.

¹³⁷ F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 264.

¹³⁸ I. Jelić, O nekim političkim, n. dj., str. 152.

¹³⁹ ROBM, VI. Lit, 31.

¹⁴⁰ F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 269, bilj. 27.

¹⁴¹ ZAVNOH 1944, n. dj., str. 235 – 236; usp. i B. Petranović-M. Zečević, Jugoslavija, n. dj., str. 740, bilj. 1.

¹⁴² B. Petranović-M. Zečević, Jugoslovenski, n. dj., str. 108.

¹⁴³ B. Petranović-M. Zečević, Jugoslavija, n. dj., str. 740, bilj. 1.

Josipa Broza Tita osobno. Doduše, Magovac bilježi; "Prvi susret (...) i prvi dugi¹⁴⁴ razgovor s jbt.¹⁴⁵ – vrlo lijep dojam na mene. v. moj izvješt. u S. Domu"¹⁴⁶. No, Centralni komitet KPH pisao je 2. veljače 1944. god. Centralnom komitetu KPJ, tj. Titu ovako: "S Magovcem imamo kubure i natezanja od kako se vratio iz Jajca. Potpredsjedništvo mu zavrtilo glavom. Dok je prije odlaska u Jajce naš CK bio za njega veliki autoritet, poslije toga govori u užem krugu, da CK za njega ne znači ništa, jer je on 'sve uredio s Titom'. Mnogo hohštaplira s time, da je sam satima razgovarao s Titom. Pravi se važan i pred članovima J. O. Kad ga oni pitaju što je razgovarao i uredio s drugom Titom, on im odgovara da to neće reći"¹⁴⁷. Vjerojatno je ipak najviše utjecalo na njegovo uklanjanje to što Magovac nije htio prihvatiti činjenicu – kad ju je utvrdio – da je Tito osnovni i glavni, suvereni faktor u cjelokupnom NOP-u, kojemu se ne vrijedi, ne može i ne smije nitko suprotstaviti ili s kojim se ne može bez posljedica uspoređivati: "Njegov pad je faktično započeo posle objavljenja pretencioznog članka u 'Slobodnom domu' pod naslovom 'Ja i Tito', prisvajajući sebi ulogu ravnopravnog partnera sa vođom jugoslovenske revolucije"¹⁴⁸.

Nakupilo se toga dosta, toga što je – nakon određene "istrage" – tijekom 1944. god. rezultiralo Magovčevom zahvalom na uredništvu "Slobodnog Doma"¹⁴⁹ i na dužnosti potpredsjednika Izvršnog odbora HSS-a¹⁵⁰. U početku srpnja 1944. god. nalazio se u Italiji, zajedno s obitelji¹⁵¹. Vjerojatno nije mislio da će mu se išta zla dogoditi kad se 14. kolovoza 1944. god. iz Gravine u Italiji vratio na o. Vis; no, već šest dana kasnije – jer mu je IO HSS izrazio nepovjerenje, kaže Magovac – predsjedniku NKOJ- a Titu podnosi ostavku na mjesto potpredsjednika te partizanske vlade nove Jugoslavije¹⁵²; Predsjedništvo AVNOJ-a (na Titov prijedlog) ostavku je usvoji-

¹⁴⁴ Potcrtao B. Magovac.

¹⁴⁵ "jbt.". Josip Broz Tito.

¹⁴⁶ ROBM, VI, Lit., 61.

¹⁴⁷ F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 263, bilj. 8.

¹⁴⁸ B. Petranović-M. Zečević, Jugoslovenski, n. dj., str. 740, bilj. 1. U "Slobodnom domu" 1943 – 1944. godine, međutim, nema članka pod naslovom "Ja i Tito"; možda se misli na Magovčev članak "Naš Tito", Slobodni dom, I, 14, Božić 1943, str. 1 – 2. no njegov sadržaj ne odgovara onome što su spomenuti autori napisali. Na drugome mjestu se kaže da za Magovca "partijski izvori govore da se osilio od kada je postavljen za potpredsjednika NKOJ-a i urednika 'Slobodnog doma', postajući jedan od najdinamičnijih HSS-ovaca na slobodnoj teritoriji, koji ističe svoju ličnost kao vodeću, ravnopravnu s Titom" (Branko Petranović, AVNOJ – Revolucionarna smena vlasti 1942 – 1945, Beograd 1976. str. 289). Usp. i Branko Petranović, Vođstva građanskih stranaka i njihova politika za vreme rata i revolucije naroda Jugoslavije. U: Politički život Jugoslavije 1914 – 1945. Zbornik radova. Beograd 1973, str. 518: "On širi famu o sebi kao o predstavniku seljačke mase u Hrvatskoj i o njihovu značaju za pobjedu narodnooslobodilačkog pokreta što je pripremalo duhove za ravnopravan tretman HSS i narodnooslobodilačkog pokreta".

¹⁴⁹ Dne 4. svibnja (prema ROBM, VI, Lit, 31) ili 4. lipnja (prema N. R u b i ć u, O drugom zasjedanju ZAVNOH-a, n. dj., str. 139, koji citira cijeli pismeni tekst Magovčeve ostavke što ju je uputio predsjedniku IO HSS-a Franji Gažiju; N. R u b i ć ne navodi odakle je preuzeo tekst Magovčeve ostavke.

¹⁵⁰ ROBM, VI, Lit, 32.

¹⁵¹ Josip Smolaka, Partizanski dnevnik, Beograd 1972, str. 145 – 146.

¹⁵² Dne 22. 8. 1944. godine (ROBM, VI, Lit., 33). – Od samoga Tita ili njegove okoline dne 26. 6. 1944. god. došao je zahtjev Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da Magovac također dođe "do nas u Nacionalni komitet" (J. Broz Tito, Sabrana djela, n. dj., t. 20, 16. april – 30. jun 1944, n. dj., str. 182), te se kaže da je 4. srpnja prebačen iz Barija na o. Vis (isto, str. 303, bilj. 311); u međuvremenu, zahtjev je bio upućen i Štabu baze NOVJ u Italiji (isto, t. 21, 1 – 31. jul 1944, n. dj., str. 80).

lo. Tito je, međutim, još 16. srpnja Hebrangu ovako izričito naredio: "Istragu produžite, ali rezultate koji se tiču Magovca ne objavljujati bez našeg znanja, a ni proces protiv njega ne podizati"¹⁵³. Međutim, dr. Ivan Ribar u svojim uspomenuama iz NOB-a je objavio da je na o. Visu "zametnut vojno-sudski postupak"¹⁵⁴, što dosada nije potvrđeno. O Magovčevu odlasku s dužnosti izvijestio je niz listova NOP-a¹⁵⁵. Iz Izvršnog odbora JNOF-a Hrvatske isključen je 14. rujna 1944. god.¹⁵⁶; iz akta o isključenju iz Izvršnog odbora JNOF-a Hrvatske 21. rujna 1944. god. vidljivo je da je to učinjeno u vezi sa slučajem Posavec; dopis o isključenju potpisali su u zamjeni predsjednika Franjo Gaži i kao tajnik Andrija Hebrang¹⁵⁷. U vezi s JNOF-om treba

¹⁵³ J. Broz Tito, *Sabrana djela*, t. 2, 1 - 31. jul 1944, n. dj., str. 158; F. Butić-Jelić, *Hrvatska*, n. dj., str. 269, bilj. 27, navodi drugi datum -18, i ponešto drukčije riječi u Titovu brzozjavu - "ne objavljujte" i "ne podizajte".

¹⁵⁴ I. Ribar, *Uspomene*, n. dj., str. 205. Usp. i M. Konjević, *Odnos*, n. dj., str. 261.

¹⁵⁵ *Npr.*, *Slobodni Dom*, II, 11, 2. 2. 1944, 61, 2. 9. 1944; *Vjesnik*, IV, 24, 6. 9. 1944; *Nova Hrvatska*, 21. 10. 1944.

¹⁵⁶ F. Butić-Jelić, *Hrvatska*, n. dj., str. 269.

¹⁵⁷ ROBM, dopis B. Magovcu od 21. 9. 1944. - Zanimljivo je navesti mišljenje Magovčevih suboraca iz HSS-a, koji su ostali privrženi NOP-u: "Potrebno je, mislim, reći nekoliko riječi o Božidaru Magovcu potpredsjedniku Izvršnog odbora HSS i potpredsjedniku Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije, i to zato što se dosad o njegovu sudjelovanju u NOB-u govorilo i više puta nedorečeno pisalo.

Na Božidara Magovca, odmah nakon II. zasjedanja AVNOJ-a pala je sumnja na njegov rad u NOB-u. Kada je Izvršni odbor HSS o njegovu štetnom radu dobio sigurne dokaze i sakupio materijal, sazvan je sastanak Izvršnog odbora HSS radi raščišćavanja računa s Magovcem i ocjene njegove štetne djelatnosti. Sastanak se održao u selu Kestenovcu na Kordunu.

Božidar Magovac, konačno pritisnut sa svih strana dokaznog materijala, podnio je na ruke predsjednika Izvršnog odbora HSS Franje Gažija ostavku na dužnosti potpredsjednika Izvršnog odbora HSS.

Izvršni odbor HSS prihvatio je ostavku Božidara Magovca i o njegovoj ostavci, s obzirom da je povjerenjem Izvršnog odbora HSS imenovan od AVNOJ-a za potpredsjednika Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije, obavijestio predsjednika AVNOJ-a dra Ivana Ribara i predsjednika Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije druga Tita.

Božidar Magovac razriješen je dužnosti potpredsjednika Nacionalnog komiteta narodnog oslobođenja Jugoslavije, a na njegovo mjesto imenovao je AVNOJ Franju Gažija, predsjednika Izvršnog odbora HSS". (F. Frol, *Napredne snage HSS*, n. dj., str. 282 - 283).

Zanimljivo je da je Kardelj 8. 8. 1943. god. u pismu CK KPJ izričito apostrofirao rukovodioca partizanskoga HSS-a: "U pogledu Magovca mi smo se uglavnom dogovorili sa Gažijem i Frolom. Smatramo da je sada najpogodnija prilika da ga se odstrani iz Nacionalnog komiteta, što vrlo odlučno traže drugovi iz I. O. HSS. Razume se da mi njega ne možemo više podržavati. Gaži će ti reći podrobnosti o tome.

No, uprkos tome nemojte te stvari naglašavati u proces, osim ako nema nekih stvarnih dokaza njegove neprijateljske djelatnosti. Iz onih materijala, koje je sobom doneo Gaži, a koje mu je dao Đerđa, ne vidi se da bi on mogao doći na proces ili da bi mogao biti uhapšen. Iz toga materijala se vidi samo to, da je on neprijatelj naše Partije. Jasno je, da bi imao proces vrlo negativne rezultate ako bi se radilo samo o tome. Moment za njegovo smjenjivanje u NKOJ mi ćemo sami izabrati, pošto je ovo pitanje još uvek donekle osjetljivo zbog vanjsko-političkih razloga. Prema tome nemojte prije otvarati kampanje, nego što ćete s nama dogovoriti" (F. Butić-Jelić, *Hrvatska*, n. dj., str. 269, bilj. 27). Hebrang se vidi još 17. 7. 1943. izvijestio ovako (u brzozjavu): "O toku i rezultatima istrage protiv Magovca upoznat najuži krug ljudi. Izdao sam nalog da se o tome ne priča. Nismo namjeravali ništa poduzimati dok se istraga ne završi i Predsjedništvo AVNOJ-a ne donese svoju odluku" (ista str.). Na ovo je Tito odgovorio svojim nalogom 16. srpnja (v. citat u tekstu, uz bilj. 153; usp. i tekst uz bilješku 154). Vjerojatno na temelju ovakvih vrcla S. Žarić, JNOF Hrvatske, n. dj., str. 335, ocjenjuje ovako: "Istovremeno se pojačava reakcionarna djelatnost pristaša HSS-a koji su se infiltrirali u NOP, ali su u stvari ostali vjerni politici Mačekovog krila HSS-a. Ubrzo nakon formiranja JNOF-a otkrivena je neprijateljska djelatnost Božidara Magovca". Ovakve oštre kvalifikaci-

citirati i mišljenje Dragovana Šepića koji smatra da je Magovac "zbog svoga mišljenja da Narodna fronta treba da bude koalicija stranaka i zbog odugovlačenja s osudom Mačeka u 'Slobodnom domu' bio izoliran i bez utjecaja na držanje Izvršnog odbora HSS-a koji se formirao u partizanima. On će zbog svog stava, potkraj mjeseca predati ostavku na položaj potpredsjednika Nacionalnog komiteta a na njegovo mjesto bit će sredinom rujna imenovan predsjednik Izvršnog odbora HSS-a Franjo Gaži. Na Magovca, čini se, nije računao ni Ivan Šubašić¹⁵⁸. Između III. i IV. zasjedanja ZAVNOH-a Magovac je isključen i iz toga tijela¹⁵⁹.

U međuvremenu nije ostalo samo na ostavkama i isključenjima – krenuo je i određeni represivni stroj, ali ne s nekim krajnjim posljedicama, vjerojatno u skladu sa spomenutom Kardeljevom preporukom i Titovom naredbom¹⁶⁰. Naime, Magovac je već tri dana poslije podnošenja ostavke na mjesto potpredsjednika NKOJ-a interniran u Podselje na istome o. Visu, gdje je pod vojnom stražom ostao do kraja rata¹⁶¹. Tada je s obitelji prebačen u Zagreb, gdje je – precizira se – "posebnim nalogom general-majora Ivana Krajačića i tadašnje komande grada Zagreba" 27. svibnja 1945. god. dobio stan¹⁶², ali je "Stevo", tj. Krajačić uklonio stražare što su pratili Magovca tek četiri dana kasnije¹⁶³. Magovac je sada – bio formalno slobodan. Od 1945. do 1947. god. bio je upravitelj Gradske knjižnice u Zagrebu¹⁶⁴.

5.

Nisu uspijevali Magovčevi poslijeratni pokušaji da se politički aktivira, te da na javnom planu ipak nešto učini, npr., pred izbore, preko dr. Ivana Šubašića neposredno kod dr. Vladimira Bakarića¹⁶⁵. Čini se da su ta politička nastojanja pridonijela samo njegovu aktivnom ali skromnijem sudjelovanju u akcijama tadašnje građanske opozicije¹⁶⁶. Isto tako, čini se, na kraju, kad je shvatio da boljševizacija sasvim preuzima mah, pomislio je i na emigraciju¹⁶⁷, ali je – kasnije, u zatvoru, odbijao sugestiju istražitelja da se radi o politički aktivnoj emigraciji¹⁶⁸.

je/mišljenje ne dijele F. Butić-Jelić, Lj. Boban i D. Šepić (usp. njihove radove u bilješkama uz ovaj članak).

¹⁵⁸ D. Šepić, Vlada, n. dj., str. 264.

¹⁵⁹ Z. Stipetić-Benčić, Sastav ZAVNOH-a, n. dj., str. 204.

¹⁶⁰ Usp. bilj. 158 (Kardelj) i 153 (Tito).

¹⁶¹ ROBM, IX. fsc. 9.6.9. – Zanimljivo je da Veseljko Huljić, Vis 1941 – 1945. Split 1979, ne spominje uklanjanje tako visokoga političkog funkcionera iz života NOB-a – kakav je bio B. Magovac, te njegovo prisilno interniranje upravo na o. Visu.

¹⁶² ROBM, IX. fsc. 9.6.9.

¹⁶³ ROMB, VI. Lit. 39.

¹⁶⁴ ROMB, IX. fsc. 3, ugovor GNO Zagreba s B. Magovcem o upošljavanju 1945. godine; VIII. fsc. 2, akt GNOO Zagreba o razrješnju dužnosti, 3. 3. 1947. godine.

¹⁶⁵ Pred "izbore za Narodni Sabor Hrvatske" Magovac je "izrazio naročito Šubašiću i Košutiću potrebu da zauzmu čvrst, otvoren i nedvosmislen stav prema aktuelnom političkom položaju i oni su se s time složili, napose Šubašić koji je u tom smislu podnio po meni sastavljeni kratki nacrt predsjedniku Narodne vlade Hrvatske", na koji nije bilo odgovora. (Zapisnik o saslušanju B. Magovca, Zagreb, 29. 8. 1947, ROBM, XI).

¹⁶⁶ ROBM, VI. Lit. 73.

¹⁶⁷ ROBM, na v. mj.

¹⁶⁸ ROBM, XI, Zapisnik o saslušanju B. Magovca, Zagreb, 20. 8. 1947. godine.

Ali, ako je i pomišljao na izbjeglištvo u inozemstvo, represivni su ga organi pretekli: dne 19. kolovoza 1947. god. uhapšen je na karlovačkom željezničkom kolodvoru i istoga dana se našao u tada poznatome zatvoru na Savskoj cesti u Zagrebu¹⁶⁹. Čini se da istraga nije davala očekivane rezultate (i pored posebnih posjeta samoga Veljka Drakulića, tada visokoga vojnog i policijskog funkcionera)¹⁷⁰, pa je kažnjavan samicom; usto, slijedila je i još gora kazna – u njoj nije smio ležati osim u predviđeno vrijeme¹⁷¹. Istraga je potrajala godinu dana, ali je često prekidana zbog Magovčeve bolesti i liječenja u bolnicama na Rebru i Sv. Duhu.¹⁷² Konačno, optužnicu je – "sprdačina", nazvao ju je B. Magovac¹⁷³ – pomoćnik javnog tužioca NR Hrvatske Mate Zaninović podignuo tek 8. studenoga 1948. godine¹⁷⁴, ali se proces vodio odmah, već 13. studenoga¹⁷⁵. Magovac je optužen da je sudjelovao od vremena povratka u Zagreb u radu "mačekovske terorističke organizacije", pisao pamflete i druge materijale, da se nakon otkrića te organizacije povezao s mačekovcima u Italiji i pripremao se za bijeg (do kraja 1946), te da je za vrijeme liječenja u bolnici na Rebru kao pritvorenik i dalje izvrgavao ruglu državnu politiku, vrijeđao Tita¹⁷⁶, i druge komunističke rukovodioce, itd.¹⁷⁷. Presuda je odmah i izrečena, te je Magovac dobio 6 godina robije s prisilnim radom, uz gubitak građanskih – osim roditeljskih – prava na tri godine; dne 29. prosinca 1948. god. odveden je na izdržavanje kazne u robijašnicu u Staru Gradišku¹⁷⁸.

Kćerka Feodora tražila je 28. srpnja 1949. god. prijepis presude radi priloga molbi za pomilovanje¹⁷⁹, ali je 1950. godine, konačno, Prezidijum Sabora NRH, s potpisom njegova predsjednika Karla Mrazovića, odbio pomilovanje¹⁸⁰. Obitelji Božidara Magovca oduzet je stan, a djeca su "rastepena", kako se vidi iz pisma kćerke Milice, koje je uputila 1954. god. predsjedniku NO Grada Zagreba Većeslavu Holjevcu¹⁸¹, ali na njega nije dobila odgovor¹⁸².

¹⁶⁹ ROBM, VI. Lit. 35, 73.

¹⁷⁰ ROBM, VI. Lit. 74 – 75.

¹⁷¹ ROBM, VI. Lit. 77.

¹⁷² ROBM, VI. Lit. 35.

¹⁷³ ROBM, VI. Lit. 79.

¹⁷⁴ ROBM, IX. fsc. 9.6.9.

¹⁷⁵ ROBM, VI. Lit. 35.

¹⁷⁶ Čini se da bi mogao biti točan navod o tome "verbalnom deliktu", koji ondašnja i tadašnja vlast nije bezazleno prihvaćala; naime, Marko Orešković svjedoči da ga je Magovac – kao upravitelj Gradske knjižnice u Zagrebu – jednog dana pozvao "u upravnu sobu i zamolio da skinem Titovu sliku sa zida. Ja sam se zapanjio i prepao. Odgovorio sam da to neću učiniti. Na to je on pozvao službenika Matu Orešića koji je nalog izvršio, a Magovac je na zid objesio dvije velike slike braće Radić i jednu omanju sliku crkve sv. Marka. Nakon nekog vremena Titova slika je vraćena na zid, a navedene tri su uklonjene. Iza toga Magovac je uhapšen i osuđen (...)" (Marko Orešković, Magovac i Titova slika, Vjesnik, LIII, 16144, Zagreb, 1. 9. 1991, str. 2).

¹⁷⁷ ROBM, IX, fsc. 9.6.9, Optužnica, Javno tužništvo NR Hrvatske, Odjeljenje bezbjednosti, Br.: V. 1. 260/47, Zagreb, 8. 11. 1948, koja je upućena Okružnom sudu za grad Zagreb.

¹⁷⁸ ROBM, VI. Lit. 35, 79.

¹⁷⁹ ROBM, I. Tri bilježnice.

¹⁸⁰ ROBM, IX, fs. 3, 6. 3. 1950. godine.

¹⁸¹ 13. rujna 1954. godine. ROBM, IX. fsc. 46 – 47.

¹⁸² Izjava N. Magovca, 1992. godine.

Poslijeratna jugoslavenska historiografija nije bila uvjerena u "terorističke" Magovčeve namjere i htijenja, za što ga je zagrebački sud osudio na dugogodišnju robiju, pa je njegov progon ocijenila jednostavno – ovako: "Zbog opozicionog stava osuđen na kaznu zatvora"¹⁸³.

Božidar Magovac nije uzoran a ni pokoran zatvorenik i kažnjenik u Staroj Gradiški;¹⁸⁴ stoga je znao biti "izoliran" i kažnjavan obustavom dobivanja paketa, koje mu je redovito slao brat Jurica¹⁸⁵. Kao bolesnik bio je tijekom robijanja niz puta u zatvorskoj bolnici, a 1950, 1951. i 1952. god. morao je biti prebačen i u Zagreb, u bolnicu na Sv. Duhu, kamo je prebačen i 18. ožujka 1953. godine¹⁸⁶.

Ovdje je i dočekaao – nakon šest godina zatočeništva – dan 19. kolovoza 1952. godine, kada je oslobođen. No, kako je bio bolestan, pa ga se nije moglo prebaciti u neku drugu bolnicu, ostao je i dalje neko vrijeme u toj bolnici, na ortopedskom odjelu¹⁸⁷. Taj podatak ujedno je i zadnja njegova bilješka u ovoj grupi kartica njegove rukopisne ostavštine koja se sada nalazi u pohrani u Arhivu HAZU. S ovim je, zapravo, i prestala – barem koliko se zasada zna – politička djelatnost Božidara Magovca.

6.

Božidar Magovac – očito je iz njegove rukopisne ostavštine, iz literature i iz svjedočenja suvremenika – bio je markantna, ali i veoma osebujna politička, odnosno javna ličnost, toliko značajna da mu je tijekom rata posvećivala pažnju, npr., i američka štampa¹⁸⁸, ali – kako smo spominjali – i ustaško/kvislinški i hrvatsko/komunistički tisak. Osobno je veoma osjetljiv, u privatnim i općenito ljudskim odnosima pun senzibiliteta, ali materijali u ostavštini u političkoj sferi takve osjećaje baš ne iskazuju, iako se osjeća relativno zatomljena strast političara. Očito su ga ti sudari htijenja, želja, mogućnosti, stvarnosti i osjećaja te političkih prilika/neprilika i robijanje,

¹⁸³ J. Broz Tito, Sabrana djela, t. 17, 1. oktobar – 30. novembar 1943, n. dj., str. 439; isto, t. 18, 1. decembar 1943 – 31. januar 1944, priredio Dimitrije Brajušković, 1984, str. 393; isto, t. 19, 1. februar – 15. april 1944, str. 392; isto, t. 20, 16. april – 30. jun 1944, str. 370; isto, t. 21, 1 – 31. jul 1944, str. 389.

¹⁸⁴ ROBM, na v. mj., usp. i VI. Lit. 86.

¹⁸⁵ ROBM, VI. Lit. 86. Brat Jurica bi zabilježio da kažnjenik nije htio primiti paket – kako je bila uobičajena formula zatvorskih vlasti. Izjava Jurice Magovca 1992. godine, a bilješke se nalaze u sačuvanoj, veoma pedantno vodenoj bilježnici Jurice Magovca, koja je sačuvana u ROBM, XII.

¹⁸⁶ ROBM, VI. Lit. 88.

¹⁸⁷ ROBM, VI. Lit. 36.

¹⁸⁸ The Sun, Baltimore, i New York Herald Tribune, 16. 5. 1944. (ROBM); spominjali su ga i agencija Intercontinental News, radio Slobodna Jugoslavija (S. Nešović, Svet, n. dj., sv. 2, str. 208). The New York Times (isto, str. 396), Boletín del Comité de ayuda al Ejército libertado y guerrilleado Yugoslavia, br. 2, Meksiko, svibanj 1944, str. 8 (isto, sv. 3, str. 238), U The Sun, Baltimore, 16. 5. 1944. je Tito u svome intervjuu ovako govorio: "Međutim, u okviru narodnooslobodilačkog pokreta nastajalo je novo rukovodstvo Hrvatske seljačke stranke, sastavljeno od najboljih i seljacima vrlo dobro poznatih, srednjih i nižih rukovodilaca stranke, kao što su Magovac, Frol, Gaži, Škare i drugi. Ovo novo rukovodstvo Hrvatske seljačke stranke sa svojim Glavnim odborom na oslobođenoj teritoriji uživa veliki prestiž među seljaštvom i na okupiranoj teritoriji, i to uprkos najintenzivnijoj propagandi, koja uključuje i silu uz pomoć terorističkih grupa i saradnika ustaša". (Isto, str. 270. ; usp. i bilj. 129).

jednostavno, slomili, pa čak i zdravstveno, fizički, čak do te mjere da je, kako rekosmo, preminuo u Zagrebu već u 47. godini života. Međutim, ponavljamo, gotovo ništa se od toga ne vidi u političkoj sferi njegove ostavštine. Štoviše, u njezinim se sadržajima osjeća duh borca koga mnogobrojne nedaće ne slamaju. On piše i piše, sabire i sabire podatke i pribire materijale, on je sav u htijenju da napiše svojevrsnu neku povijest svoga doba, naravno, s posebnim akcentom na hrvatskom seljačkom pokretu, na osnovnom nauku braće Antuna i Stjepana Radića. Štoviše, kad je postalo očito da je nova komunistička apsolutna prevlast prerasla u stvarnost koju tada ništa nije moglo izmijeniti, jer nikakva uobičajena politička pravila igre više nisu vrijedila, Magovac – vidi se iz bilježaka u njegovoj ostavštini – želi iza sebe ostaviti bitan pisani trag, očito u uvjerenju da može pomoći nekome naraštaju u nekome budućem vremenu. A da je izuzetno samosvojna i snažnija politička ličnost, govori i činjenica da je upravo on postao jedan od potpredsjednika samoga Josipa Broza Tita u prvoj ratnoj vlasti partizanske, antifašističke Jugoslavije tijekom rata – u Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije, te član Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Nije slučajno poznati slovenski slikar Božidar Jakac smatrao potrebnim da tijekom istih avnojevskih dana u Jajcu 1943. godine¹⁸⁹ – kada je izradio nekoliko crteža, među njima i onaj čuveni Titov portret – izradi doslovce u istoj tehnici i maniri, 29. studenoga i portret Božidara Magovca. Portret je reproduciran u poslijeratnim povijesnim izdanjima¹⁹⁰, a danas se nalazi kod kćerke dr. Milice Magovac-Švarc u Kanadi (kamo je potajice prebačen)¹⁹¹. Nadamo se da će – danas-sutra – i taj portret isto tako biti poklonjen najvišoj hrvatskoj nacionalnoj znanstvenoj i kulturnoj instituciji – Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, na isti način kao i sačuvani dio rukopisne ostavštine Božidara Magovca. A ostavština – s timc i zaključujemo – naravno čeka dalje dopune i popunc, te, potom, konačno arhivističko sređivanje i znanstvenu obradu, kao i konačnu ocjenu. Jer, spomenuti znanstveni skup 1992. god. u HAZU¹⁹² dao je niz odgovora, utvrdio je i visok Magovčev položaj među Hrvatima u određenome razdoblju njihove novije povijesti, ali, naravno, i ličnost i djelo političara, novinara, publicista, pjesnika, prevodioca i slikara Božidara Magovca još uvijek očekuju potpuniju i svestraniju valorizacijsku sliku.

¹⁸⁹ Tom prigodom Magovac se sastao s Titom – kako je ranije spomenuto – i, čini se, u znatnoj mjeri pogrešno shvatio Titov odnos prema sebi, što je znatno pridonijelo Magovčevim skorašnjim teškim neprilikama. Usp. F. Butić-Jelić, Hrvatska, n. dj., str. 263, bilj. 8 i 9, te Magovčevu zabilješku o susretu s Titom (ROBM, VI. Lit. 61) u ovome članku (na koju se odnosi bilješka 146).

¹⁹⁰ Prvo, n. dj., grupa fotografija na kraju knjige.

¹⁹¹ N. Magovac, Božidar Magovac, n. rkp., str. 36. Dragocjeni portret je sâm B. Magovac kasnije uspio pribaviti i sačuvati.

¹⁹² Dne 3. ožujka 1992. godine. Usp. bilj. 19.

Résumé

CONTRIBUTION À LA BIBLIOGRAPHIE DE BOŽIDAR MAGOVAC

Petar Strčić

Božidar Magovac est un des plus remarquables journalistes, rédacteurs et politiciens croates qui s'occupait également de la littérature, de la peinture et de la traduction. Il est né dans une famille des grec-catholiques le 13 octobre 1908 à Zagreb où il mourut le 24 janvier 1955. Adhérent des frères Antun et Stjepan Radić, très tôt, depuis la moitié des années '20, il devient membre décidé et actif du Parti paysan croate (Hrvatska seljačka stranka – HSS). Il est auteur de toute une série d'articles, rédacteur des oeuvres complètes d' Antun Radić, rédacteur ou membre des rédactions d'une série de journaux et de divers éditions (par exemple: Seljački svijet /Monde paysan/, Seljački dom /Foyer paysan/, Jutarnji list /Journal de matin/, Hrvatska enciklopedija /Encyclopédie croate/ etc). En ennemi déclaré de l'antisémitisme et de la politique conciliante vis-à-vis d'Adolf Hitler déjà avant la deuxième guerre mondiale, il se prononça contre la politique "d'attente" pratiquée par le chef du Parti paysan croate, Dr. Vlatko Maček, pendant la deuxième guerre mondiale. Il se décide à joindre le Mouvement de libération nationale guidé par le Parti communiste yougoslave (KPJ) et croate (KPH), prenant une part très active à la lutte armée contre les occupants et leurs collaborateurs. Depuis 1943 jusqu'à 1944 il est chargé de hautes fonctions dans le Mouvement de libération nationale: en tant que membre de la Présidence du Conseil antifasciste de la libération nationale de la Yougoslavie (AVNOJ) il prend part à la deuxième session de celui-ci à Jajce (en novembre 1943) lors de la proclamation de la deuxième Yougoslavie; en même temps, il est vice-président du gouvernement partisan de Tito – le Comité national de libération de la Yougoslavie (NKOJ), des comités exécutifs du Conseil national antifasciste de libération nationale de la Croatie (ZAVNOH) et du Parti paysan croate (la partie de celui-ci jointe au Mouvement de libération nationale), membre du Comité exécutif du Front uni de la libération nationale de la Croatie (JNOF), etc.

C'est à cause de son intention de procurer au Parti paysan croate (HSS) le rôle au moins égal à celui du Parti communiste croate (KPH – l'organisation jouant un rôle de premier plan dans le Mouvement de libération nationale en Croatie) que Magovac en 1944 dut démissionner de toutes ses fonctions. Après cela, il a été interné sur l'île de Vis jusqu'à la fin de la guerre en 1945 quand on l'a rentré à Zagreb et libéré. Depuis 1945 jusqu'à 1947 il a été directeur de la Bibliothèque municipale à Zagreb. Après quelques tentatives d'action politique, il a été de nouveau emprisonné en 1947. L'année suivante il fut condamné à six ans de prison, accusé d'avoir, entre autres, pris part à l'organisation terroriste de Maček, d'avoir insulté Tito et autres gérants communistes etc.

Božidar Magovac a essayé de reconstituer son héritage manuscrit qui lui avait été pris de force à plusieurs reprises, d'abord avant la guerre, par les pouvoirs royaux yougoslaves, ensuite pendant la guerre, par les collaborationnistes et, à la fin, par les pouvoirs de la Yougoslavie communiste d'après la guerre, de manière qu'une bonne partie en est disparue pour toujours. Heureusement, le reste, bien caché, fut sauvé et c'est ainsi qu'en 1991 la famille Magovac put offrir ce legs aux Archives de l'Académie croate des Sciences et des Arts de Zagreb. Ce legs a suscité un intérêt considérable dans le monde scientifique et en 1992 l'auteur de ces lignes en a présenté une communication lors du Symposium sur Božidar Magovac organisé par l'Académie croate des Sciences et des Arts à Zagreb.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.